
“SLECHTE GEWOONTE, JONGUH”

MASTERSCRIPTIE

Invloed van kenmerken van ontmoediging op het legitimeren van rookgedrag in gesprekken tussen rokende jongvolwassenen en leeftijdsgenoten.

Masterscriptie

“Slechte gewoonte, jonguh”

Invloed van kenmerken van ontmoediging op het legitimeren van rookgedrag in gesprekken tussen rokende jongvolwassenen en leeftijdsgenoten.

Universiteit Utrecht

Faculteit Geesteswetenschappen

Master Communicatiestudies

Augustus 2011

Student	E. du Pon
Studentnummer	3458334
Begeleider	Prof. Dr. C. H. C. J. van Nijnatten
Tweede begeleider	Dr. Z. Harakeh

Universiteit Utrecht

Voorwoord

November 2010. Ik open mijn mailbox en zie een rijtje scriptieonderwerpen. In sneltreinvaart jagen mijn ogen over het scherm. Ik scroll naar beneden, doelbewust op zoek naar iets wat mijn aandacht trekt En... ja! Ik stop met scrollen op het moment dat de volgende tekst in beeld verschijnt: *“Kwalitatieve studie naar de reactie van rokende jongvolwassenen op druk van leeftijdsgenoten om niet te roken”*. Ik kan er niet omheen, dit wordt het onderwerp waarop ik in 2011 ga afstuderen voor de Master Communicatiestudies aan de Universiteit Utrecht.

Augustus 2011, ruim een halfjaar verder en veel conversatieanalytisch onderzoek wijzer. Het onderzoek was niet alleen tijdrovend maar ook chaotisch, spannend en enorm vervelend. Althans, op sommige momenten. Ik heb vooral genoten van de verscheidenheid in reacties van leerlingen op de ontmoedigingen, het vinden van bruikbare bronnen na vele middagen literatuurresearch en het verkrijgen van de resultaten met behulp van een zeer uitgebreide database. Het was geen gemakkelijk onderwerp, maar als ik opnieuw zou mogen kiezen zou ik dezelfde keuze maken.

Vorig jaar heb ik kennis gemaakt met conversatieanalytisch onderzoek. Het fascineerde mij zodanig dat ik mij er nu opnieuw door heb laten verleiden. In 2010 heb ik voor mijn bachelor eindwerkstuk onderzocht welke strategieën door een vrouw met een spierziekte, die afhankelijk was van een communicatiesysteem, werden toegepast bij het formuleren van haar uitingen. Tijdens een stage bij de Jellinek is mijn belangstelling voor gezondheidsvoorlichting, middelengebruik en verslaving gegroeid. Het onderwerp nicotineverslaving sloot dus perfect aan bij mijn interesses.

Hierbij wil ik mijn twee begeleiders Carol van Nijnatten en Zeena Harakeh hartelijk bedanken voor de gesprekken die we hebben gevoerd, onder het genot van koffie met muffins en marsepein. Dankzij hen heb ik telkens weer nieuwe inspiratie gekregen. Verder wil ik mijn altijd enthousiaste mede-afstudeester Eleanor Nijhof bedanken voor de prettige samenwerking. We hebben de analysemethode van dit onderzoek samen uitgedacht. Tot slot gaat er een speciaal dankwoord uit naar mijn vader, Dick du Pon, omdat hij mij altijd is blijven stimuleren om vooral *nóóit* op te geven!

Samenvatting

Het percentage volwassenen dat rookt is sinds de jaren negentig gedaald. Ook bij jongeren wordt een dalende trend waargenomen. Invloed van rokende leeftijdsgenoten blijkt een belangrijke voorspeller van rookgedrag van jonge mensen. In een eerder experiment dat werd uitgevoerd door Harakeh en Vollebergh werd de invloed van het gedrag van leeftijdsgenoten (peers) op het rookgedrag van jongvolwassenen onderzocht. Hiervoor gingen rokende leerlingen in gesprek met een niet-rokende peer die het roken afraadde door middel van ontmoedigingen. Het experimentele onderzoek omvatte de vraag of het rookgedrag van de leerlingen verminderde onder invloed van druk om niet te roken door niet-rokende leeftijdsgenoten. Leerlingen rookten minder sigaretten in aanwezigheid van een niet-rokende peer die de leerling het roken ontmoedigde vergeleken bij een zware roker die niet ontmoedigde. Het ontmoedigen om te roken had overigens geen aanvullende invloed op het rookgedrag van leerlingen. Hiermee concludeerden de onderzoekers dat imitatie een belangrijke rol speelt bij rookgedrag van jongvolwassenen. Het kwalitatieve onderzoek van Harakeh en Vollebergh vormde de basis voor het huidige onderzoek. Als reactie op de ontmoedigingen stelden de leerlingen vragen aan de leeftijdsgenoot over stoppogingen. Harakeh en Vollebergh ontdekten dat leerlingen geregeld (ongevraagd) een uitgebreid verhaal vertelden over hun eigen rookgedrag. Echter, de onderzoekers hadden het idee dat er meer aan de hand was dan zij met hun kwantitatieve onderzoek konden bewijzen, daarom werd ons gevraagd een kwalitatief onderzoek te starten. Het was opmerkelijk dat er in sommige gevallen verhalen ontstonden en in andere gevallen juist niet. Het leek ons interessant te ontdekken welke omstandigheden de verhalen van de leerlingen teweegbrachten. In het huidige conversatieanalytische onderzoek analyseerden wij daarom de invloed van bepaalde omstandigheden van ontmoedigingen op de hoeveelheid narratief dat de leerling vertelde over het rookgedrag. Wij kozen de volgende vier onderdelen waarvan naar aanleiding van de literatuur een mogelijke invloed werd verwacht op het al dan niet ontstaan van een verhaal: *formulering, topicverandering, gebruik van continueerders* en *aanwezigheid van non-verbale signalen*.

Het onderzoek werd uitgevoerd volgens de onderzoeksmethode conversatieanalyse. Het onderzoeksmateriaal bestond uit een deel van de data die Harakeh en Vollebergh in hun kwantitatieve onderzoek hebben gebruikt. In ons onderzoek werd gefocust op twee condities: passieve en actieve ontmoediging. Wij hebben 33 filmpjes in hun geheel bekeken en alle gesprekstof over roken getranscribeerd. Voor de notatie van de transcripties werd het dramaturgisch model gehanteerd in combinatie met de conventies van Gail Jefferson. Nadat al het materiaal was getranscribeerd, werden alle ontmoedigingen in een Microsoft Excel file geplaatst. Elke ontmoediging werd vervolgens geanalyseerd op dertien kenmerken. Tijdens deze analyse werden (kenmerken van) ontmoedigingen in diverse categorieën ondergebracht.

Wij concludeerden dat iets minder dan de helft van de ontmoedigingen uiteindelijk leidde tot een gesprek, ofwel een conversatie bestaande uit vijf of meer beurten. In de literatuur van huisarts-patiënt gesprekken

bleek dat het weerstand bij patiënten opriep als de huisarts sprak over de negatieve aspecten van roken. Een logische reactie daarop van de patiënt kan zijn het ontwijken van het onderwerp of zwijgen. Wellicht was dit in het huidige onderzoek ook het geval, dit kan oorzaak zijn van het ontbreken van een gesprek. Meisjes waren tijdens het experiment iets vaker in een gesprek verwickeld dan jongens. In de literatuur stond beschreven dat vrouwen in meerdere mate dan mannen verbondenheid zoeken in een gesprek. In dit onderzoek denken wij dat het feit dat meisjes vaker gesprekken voerden over hun rookgedrag mogelijk te verklaren was doordat zij hun gevoelens met de peer wilden delen om op die manier verbondenheid te creëren. Het actief of passief ontmoedigen van het rookgedrag leidde echter even vaak tot een gesprek. Een assertief gecombineerd met een andere assertief lokte gemiddeld twee keer zoveel beurten uit als een combinatie van een assertief met een directief. Mogelijk werd de assertief plus assertief combinatie milder opgevat door de leerling, wat vervolgens tot langere verhalen leidde. Het topic plotseling op 'roken' brengen, leidde twee keer zo vaak tot een gesprek in vergelijking met touched-off topics, topics waarbij een aanwijzing vooraf werd gegeven. Ook werden er door ontmoedigingen die voortkwamen uit plotselinge onderwerpsveranderingen gemiddeld meer beurten uitgelokt. Het gewenste effect, zoveel mogelijk beurten veroorzaken, werd dus vooral bereikt door plotselinge onderwerpsveranderingen. Tijdens iets minder dan de helft van de ontmoedigingen was er oogcontact tussen de gespreksdeelnemers. Zij waren vaker bereid een gesprek te voeren als zij elkaar niet aankeken, tevens volgden er dan meer beurten. In de meerderheid van de gevallen werd er tijdens de ontmoediging gelachen. Na de ontmoediging volgden de meeste beurten als géén van de gespreksdeelnemers lachte. Mogelijk werden deze momenten als serieus bestempeld en werd daarom het gesprek vaker voortgezet en werden de beurten minder vaak 'weggelachen'. Topicafluiting gebeurde in de overgrote meerderheid van de gevallen door het indirect afkappen van het topic 'roken'. In een vierde van alle ontmoedigingen werden continueerders ingezet. De gespreksdeelnemers waren vaker met elkaar in een gesprek verwickeld bij aanwezigheid van continueerders, ook ontstonden er drie keer zoveel beurten in vergelijking met gesprekken zonder continueerders. Volgens de literatuur hebben continueerders als doel het gesprek voort te zetten. Zij dragen in dit onderzoek daadwerkelijk bij aan de lengte van gesprekken.

Inhoudsopgave

Inleiding	7
1. Theoretisch Kader	10
1.2 Kwantitatief onderzoek.....	10
1.2 Eerder onderzoek.....	12
1.3 Onderzoeksvraag.....	18
2. Methode	20
2.1 Conversatieanalyse	20
2.2 Onderzoeksmateriaal	20
2.3 Procedure.....	21
2.3 Design.....	21
2.4 Transcribeerproces.....	22
2.6 Verwerking van gegevens.....	23
3. Analysemethode	25
3.1 Ontmoediging.....	25
3.2 Non-verbale signalen: oogcontact en lachen	26
3.3 Formulering	26
3.4 Topicverandering.....	30
3.5 Topicafsluiting	34
3.6 Hoeveelheid van vertelling.....	36
4. Resultaten	40
4.1 Hoeveelheid van vertelling.....	40
4.2 Formulering	43
4.3 Topicverandering.....	48
4.4 Non-verbale signalen tijdens de ontmoediging	50
4.5 Topicafsluiting	56
4.6 Continueerders.....	57
5. Conclusie	59
6. Discussie	65
Bibliografie	67

Inleiding

'Wat een slechte gewoonte, je moet ermee kappen!'

Stel jezelf eens voor als roker; je staat op het werk in de pauze een sigaret te roken. Ongevraagd komt dit goed bedoelde advies van een collega uit de lucht vallen. Tja, zo'n opmerking kan vervelend zijn om te horen. En bovendien érg confronterend want natuurlijk wil je stoppen. Je hebt al plannen gemaakt om de sigaretten voorgoed uit je leven te verbannen. Het is je alleen nog niet gelukt. Nóg niet. Wellicht is deze confrontatie juist een stimulans, een aanmoediging om een stoppoging te ondernemen. Het heeft hoe dan ook je interesse gewekt. Het maakt je nieuwsgierig naar je collega's rookverleden. Heeft de desbetreffende collega zelf ooit gerookt? Zo ja, hoe is hij destijds er vanaf gekomen? Er ontstaat een gesprek en je merkt dat je collega je begrijpt. Het volgende moment vertel jij je collega over jouw rookverleden en mislukte stoppogingen, terwijl hij aandachtig luistert en geregeld signalen geeft zoals 'hmm' of 'ja'. Voor jou is dat een duidelijk teken dat hij geïnteresseerd is en meer wil horen. Terwijl je doorvertelt, valt het je op dat je collega oogcontact probeert te zoeken en af en toe glimlacht. Je ziet dit als een signaal dat het gesprek goed verloopt.

Een dergelijke 'ontmoediging' om te roken kan reacties van rokers teweegbrengen in de vorm van (uitgebreide) verhalen. Het kan rokers aanmoedigen om te vertellen over hun eigen rookgedrag of stoppogingen. In het huidige onderzoek werden ontmoedigingen en de daaruit voortvloeiende reacties van rokers bestudeerd.

Cijfers

Eén op de vier Nederlanders van vijftien jaar en ouder rookt wel eens of dagelijks (Nationaal Kompas, 2011). Het percentage volwassenen dat rookt is sinds de jaren negentig gedaald en ook bij de jongeren wordt er een dalende trend waargenomen. Van 1994 tot 2011 is het percentage rokende jongeren gedaald van 28 procent naar twintig procent (Stivoro, 2011). Tot dertien jaar hebben maar weinig jongeren gerookt, maar vanaf zestien jaar heeft één op de drie jongeren in de afgelopen maand gerookt. Jongeren die roken steken gemiddeld zes sigaretten per dag op. Een derde van de regelmatig rokende jongeren is niet van plan om het roken op te geven. Het merendeel van hen heeft daarentegen plannen om te stoppen. Hierbij geven de meeste jongeren aan dat zij in de toekomst willen stoppen, maar niet binnen nu en zes maanden. 46 Procent van de Nederlandse jongeren van tien tot negentien jaar die in de afgelopen vier weken rookten, heeft ooit een stoppoging gedaan. Het lukt echter slechts een klein percentage om daadwerkelijk te stoppen (Stivoro, 2011).

De meeste rokers raken verslaafd. Het stofje nicotine is verantwoordelijk voor het verslavende effect van tabak (Jellinek, 2011). Bij een inhalering gaat de nicotine naar de longen en binnen enkele seconden wordt het met het bloed meegevoerd naar de hersenen. Na enige tijd verlaat de nicotine het lichaam en krijgt de roker

opnieuw zin in een sigaret. Tabak is een opwekkend middel. Toch zijn er rokers die beweren er rustig van te worden, maar dit is geen kenmerk van tabak, dit is de lichamelijke afhankelijkheid. Het lichaam went aan een bepaald nicotinepeil. Na enige tientallen sigaretten kan deze lichamelijke afhankelijkheid al ontstaan. Als dit peil afneemt treden er ontwenningverschijnselen op wat zich uit in onrust en verminderde concentratie. Het roken van een sigaret neemt deze negatieve gevoelens voor korte duur weg, om ze vervolgens versterkt te laten terugkomen. Als het roken een vast onderdeel wordt van het leven treedt ook de geestelijke afhankelijkheid op. Geestelijke afhankelijkheid is een overheersend verlangen naar tabak en een gevoel zonder niet meer te kunnen functioneren.

Diverse factoren zijn van invloed op de kans dat jongeren beginnen met roken (RIVM, 2011). Het is echter beperkt mogelijk aan te geven welke factoren belangrijk zijn. Er wordt door het Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu (RIVM) onderscheid gemaakt tussen persoonsgeboden factoren en omgevingsfactoren. Onder laatstgenoemde verstaan we onder meer tabaksreclame, de verkrijgbaarheid van tabak en het rookgedrag van de omgeving. In de vroege adolescentie blijkt vooral de invloed van ouders van belang, maar naar mate het kind ouder wordt neemt de invloed van leeftijdgenoten toe. Invloed van rokende leeftijdgenoten blijkt dan ook een belangrijke voorspeller van rookgedrag van jonge mensen. Uit eerder onderzoek is gebleken dat dit proces waarschijnlijk verloopt via beïnvloeding en navolging (imitatiegedrag) gecombineerd met het feit dat jongeren die roken interessant vinden, hun (rokende) vrienden daarop selecteren (Harakeh, 2006).

Onderzoek

In een experiment, uitgevoerd voorafgaand aan dit onderzoek, werd de invloed van het gedrag van leeftijdgenoten (peers) op het rookgedrag van jongvolwassenen onderzocht. Hiervoor gingen rokende leerlingen in gesprek met een niet-rokende peer, een acteur, die het roken afraadde (Harakeh en Vollebergh, in press). Hij (of zij) deed dit door middel van ontmoedigingen: "Wat een slechte gewoonte, je moet ermee kappen!". Het experiment was zo opgezet dat de leerlingen niet wisten waar het onderzoek werkelijk om draaide; zij dachten dat zij meededen aan een muziekexperiment. In werkelijkheid ging het om de invloed van het gedrag van een leeftijdgenoot ten aanzien van roken. Het experimentele onderzoek van Harakeh en Vollebergh (in press) omvatte de vraag of het rookgedrag van de leerlingen verminderde onder invloed van druk om niet te roken door niet-rokende leeftijdgenoten. Leerlingen rookten minder sigaretten in aanwezigheid van een niet-rokende peer die de leerling het roken ontmoedigde vergeleken bij een zware roker die niet ontmoedigde. Het ontmoedigen had geen aanvullende invloed op het rookgedrag. De onderzoekers concludeerden dat imitatie een belangrijke rol speelt bij rookgedrag van jongvolwassenen.

Het kwantitatieve onderzoek van Harakeh en Vollebergh (in press) vormde de basis voor het huidige onderzoek. Harakeh en Vollebergh deden een opvallende ontdekking: als reactie op de ontmoedigingen vertelden leerlingen geregeld (ongevraagd) een uitgebreid verhaal over hun eigen rookgedrag. Ook stelden zij vragen aan de leeftijdgenoot over stoppogingen. Zo ontstonden er gesprekken tussen leerling en

leeftijdsgenoot met interessante interactionele processen. Wij vroegen ons af: hoe ontstonden die verhalen eigenlijk? Welke situaties zorgden ervoor dat de leerlingen uitweidden over hun rookgedrag? In aanvulling op het onderzoek van Harakeh en Vollebergh wilden wij daarom onderzoeken of bepaalde omstandigheden deze verhalen teweegbrachten. Op kwantitatieve wijze was dit echter moeilijk om nader te onderzoeken. Met enkel getallen konden niet alle factoren in kaart worden gebracht, dus werd er gekozen voor een kwalitatief onderzoek. Het was namelijk de bedoeling gesprekken uitvoerig te bestuderen op kenmerken om deze vervolgens te analyseren. In het huidige conversatieanalytische onderzoek analyseerden we de invloed van bepaalde omstandigheden van ontmoediging op de hoeveelheid narratief dat de leerling vertelde over het rookgedrag. Wij bestudeerden onderdelen waarvan een mogelijke invloed werd verwacht op het al dan niet ontstaan van een verhaal. Uiteindelijk werden de omstandigheden met betrekking tot de ontmoediging die rokers ertoe aanzetten om meer over hun rookgedrag te vertellen in kaart gebracht. Ook werd duidelijk welke omstandigheden de leerling juist het zwijgen oplegden. In vervolgonderzoek waarbij jongeren hun rookgedrag legitimeren kan rekening worden gehouden met deze omstandigheden. Mogelijk worden met behulp van bepaalde strategieën meer verhalen 'ontlokt' bij jongvolwassenen, waarmee vervolgens een beter of vollediger inzicht kan worden verkregen in hun visie op roken. Met behulp van deze kennis kunnen in de toekomst passender interventies worden ontwikkeld. Wellicht komen we zo een stap dichterbij het uiteindelijke doel: het rookgedrag onder jongeren en jongvolwassenen terugdringen.

1. Theoretisch Kader

1.2 Kwantitatief onderzoek

Jongeren observeren het rookgedrag van leeftijdsgenoten in hun omgeving. Het rookgedrag wordt niet bewust nagebootst, maar veelal automatisch geïmiteerd. Leeftijdsgenoten die roken worden dan ook vaak gezien als een 'slechte invloed' en als oorzaak dat jongeren gaan roken. Eerdere bevindingen, voornamelijk enquêtes, op het gebied van sociale druk van leeftijdsgenoten (peer-pressure) waren tegenstrijdig. Harakeh en Vollebergh (in press) voerden reeds een experiment uit naar de rol van peer-pressure om niet te roken om een duidelijker beeld te krijgen van de invloed van peer-pressure. In de literatuur wordt doorgaans gesproken over peer-pressure om te roken. Er wordt daarentegen weinig aandacht besteed aan hoe leeftijdsgenoten het rookgedrag van anderen kunnen ontmoedigen. Harakeh en Vollebergh (in press) wilden deze leegte opvullen en hebben daarom juist gekeken naar peer-pressure om *niet* te roken. Hun onderzoeksvraag luidde als volgt:

“Zijn peer-pressure van niet-rokers en de aanwezigheid van niet-rokende peers beschermende factoren ten opzichte van rookgedrag van jongvolwassenen? Zo ja, is dit beschermende effect vooral te danken aan feit dat de peer niet rookt of had peer-pressure om niet te roken een significante toegevoegde waarde om het rookgedrag van volwassenen te verminderen?”

In dit kwantitatieve onderzoek onderzochten Harakeh en Vollebergh (in press) de invloed van peer-pressure op het rookgedrag van jongvolwassenen in de leeftijd van zestien tot 24 jaar. 63 proefpersonen (leerlingen) die dagelijks minimaal één sigaret rookten, namen deel aan het onderzoek waarvan 42,4 procent mannelijk. Vier proefpersonen werden buiten beschouwing gelaten, omdat zij geen dagelijkse rokers meer waren. Er bleven 59 proefpersonen over. Het daadwerkelijke doel van de studie werd niet verteld, in plaats daarvan kregen de proefpersonen een coverstory te horen. Zij dachten dat zij deelnamen aan een experiment naar muziekvoorkeuren. Het experiment vond plaats in een camper die diende als mobiel laboratorium en de data werden verkregen in de zomermaanden van 2010. Leerlingen werden gekoppeld aan een leeftijdsgenoot (acteur, een hbo-student) van dezelfde sekse en namen deel aan de zestig minuten durende muziektest. Voorafgaand aan het experiment vulden de deelnemers een vragenlijst in. Met behulp van een blaastest werd bij elke leerling het CO-level (carbon monoxide) gemeten. Deze was zogenaamd bedoeld voor het testen op alcoholinname, omdat dit de beoordeling van muziek kan beïnvloeden, maar in werkelijkheid werd er getest op nicotine afhankelijkheid. Zij kregen een huidgeleidingsapparaat om de hand waarmee niet werd geschreven. Het apparaat had geen functie, maar er werd medegedeeld door de proefleider dat het werd ingezet om de reactie op de muziek te meten. Op die manier werd het muziekexperiment voor de leerling geloofwaardiger gemaakt. Ook het aantal sigaretten dat de leerling rookte tijdens het experiment werd geteld. Tijdens elke instructie van het experiment vond de acteur 'toevallig' een pakje sigaretten (Marlboro Light) in de camper, half verscholen tussen de kussens. Het pakje was zogenaamd vergeten door de vorige proefpersoon. Hierbij gaf

de proefleider aan dat de sigaretten opgerookt mochten worden, omdat de vorige proefpersoon het niet meer zou komen ophalen. Hierna vroeg zij aan de acteur of hij/zij er bezwaar tegen had of er gerookt werd. Acteurs van de condities 1 en 2 beweerden dat zij rookten, terwijl de acteurs in conditie 3 en 4 beweerden dat ze gestopt waren. Het huidige onderzoek draaide alleen om de condities 3 en 4, dus de acteur vertelde dat hij/zij al een jaar was gestopt maar dat hij/zij het geen probleem vond als de leerling een sigaret opsteekt. De proefleider vertelde dat er gerookt mag worden in de camper en legde vervolgens het pakje sigaretten midden op tafel. Hierna begon het muziekexperiment: de leerling en acteur luisterden naar zes muziekfragmenten (popliedjes) en gingen hierover met elkaar in discussie. Op drie vooraf bepaalde momenten gaf de acteur ontmoedigingen met betrekking tot het rookgedrag van de leerling (tijdens de instructie, na het derde muziekfragment en na het vijfde muziekfragment). Na afloop van het experiment werd de deelnemers wederom gevraagd een vragenlijst in te vullen. Zij kregen vijftien euro als beloning voor hun deelname. Pas nadat alle proefpersonen aan het onderzoek mee hadden gedaan werden ze gedebriefed over het daadwerkelijke doel van het onderzoek.

Er werd onderzocht of het rookgedrag van de jongvolwassenen verminderde onder invloed van druk om niet te roken (actief en passief) door niet-rokende leeftijdsgenoten (peers). Hierbij keken de onderzoekers waaraan deze invloed te wijten was: het feit dat de peer niet rookte of de druk die de peer uitoefende om niet te roken. Het eerste bleek het geval. Leerlingen rookten minder sigaretten in aanwezigheid van een niet-rokende peer, die de leerling het roken ontmoedigde vergeleken bij een zware roker die niet ontmoedigde. Het aantal gerookte sigaretten verschilde niet significant voor niet-rokende peers die de leerling ontmoedigden vergeleken bij niet-rokende peers die niet ontmoedigden. Het ontmoedigen, zowel actief als passief, had geen toegevoegd effect op het aantal sigaretten dat de leerling rookte. Hieruit was op te maken dat de invloed van peers vooral te maken had met het rookgedrag van de peer. Een niet-rokende peer kan worden gezien als beschermende factor voor het rookgedrag van jongvolwassenen. Op basis van deze bevindingen adviseerden de onderzoekers anti-rook campagnes specifiek te richten op in mindere mate in aanraking komen met rokende peers in de omgeving. Het uiteindelijke doel is het rookgedrag terugdringen.

Harakeh en Vollebergh (in press) concludeerden dat een leeftijdsgenoot die niet rookt in combinatie met verbale vermindering (ontmoediging) niet leidde tot nog minder roken. Het ontmoedigen had dus geen toegevoegd effect op het aantal sigaretten dat de leerling rookte. Opmerkelijk was dat de ontmoedigingen geregeld leidden tot rechtvaardigingen of excuses voor het 'ongezonde' gedrag. Leerlingen vertelden onder meer verhalen over hun rookverslaving, stoppogingen en vrienden en familieleden die roken. Harakeh en Vollebergh (in press) kregen daardoor het idee dat er meer aan de hand was dan met behulp van hun kwantitatieve onderzoek kon worden opgehelderd. Zij vroegen of wij wilden nagaan of er mogelijkheden waren voor nader onderzoek. Het was opvallend dat leerlingen in sommige situaties hun rookgedrag bespraken en in andere situaties niet. Toen wij ons hierin verdiepten, stuitte wij op de volgende vraagstelling: welke situaties of omstandigheden zorgden ervoor dat de leerlingen uitweidden over hun rookgedrag? Het huidige kwalitatieve onderzoek had dus betrekking op de rechtvaardigingen en excuses van jongvolwassenen. In

aanvulling op het onderzoek van Harakeh en Vollebergh (in press) wilden wij onderzoeken of bepaalde communicatieve omstandigheden ervoor zorgden dat de leerlingen verhalen vertelden over hun rookgedrag. Wij hebben gekeken naar eerder onderzoek op dit gebied om vervolgens onze onderzoeksvraag toe te spitsen.

1.2 Eerder onderzoek

Eerst werd peer-pressure nader bestudeerd. Al eerder werd vermeld dat de resultaten van onderzoeken naar dit verschijnsel uit het verleden tegenstrijdig waren. Harakeh en Vollebergh (in press) hebben peer-pressure onderzocht, maar welke conclusies trekken andere onderzoekers? Wat is nu precies de invloed van peer-pressure en in hoeverre spelen ook andere factoren een rol bij de beïnvloeding van jongvolwassenen? Naar aanleiding van het onderzoek van Harakeh en Vollebergh (in press) werd aanvullende literatuur gevonden betreffende gesprekken over peer-pressure om te roken. Invloed van peers wordt beschouwd als de belangrijkste determinant van risicovol gedrag van jongvolwassenen zoals roken (Avenevoli en Merikangas, 2003). Michell en West (1996) deden vijftien jaar geleden onderzoek op dit gebied. Zij onderzochten wat de betekenis en de processen van peer-pressure waren in relatie tot rookgedrag bij leerlingen. Hieruit bleek dat individuen een actievere rol in beginnen met roken spelen dan voorheen werd erkend, maar dat er ook rekening moet worden gehouden met andere sociale processen dan peer-pressure. Harakeh et al. (2010) haakten hierop in. Een andere factor die mogelijk invloed kon uitoefenen waren anti-rook advertenties en films. Harakeh et al. (2010) keken of roken in films of anti-rook advertenties gedurende de pauzes van de films van invloed was op de rookintensiteit van jongvolwassenen. Er werd een experimentele studie uitgevoerd waarin 84 rokers functioneerden als proefpersoon. Ze moesten een film kijken van zestig minuten met twee reclamepauzes en naderhand een vragenlijst invullen. Uit de bevindingen bleek dat blootstelling aan films met roken geen effect had op de intensiteit van het roken. Maar proefpersonen die waren blootgesteld aan de anti-rook advertenties hadden een lagere rookintensiteit dan proefpersonen die deze advertenties niet zagen. Hieruit bleek dat rokers zich dus ook laten beïnvloeden door anti-rook advertenties. Concluderend: de omgeving van de jongere speelt een belangrijke rol in het beginnen met roken, maar naast peer-pressure zijn er andere factoren die het rookgedrag kunnen beïnvloeden. Een voorbeeld hiervan is anti-rook advertenties.

Nu ontbreekt er nog een beeld van peer-pressure. Wat zeggen de jongvolwassenen zélf eigenlijk? Ervaren zij druk om te roken en zo ja, hoe? Urberg et al. (1990) hadden een succesvol model ontwikkeld betreffende peer-pressure op het roken van sigaretten door jongvolwassenen. Er werden vier dimensies van peer-pressure ontdekt en gerelateerd aan rookgedrag van jongvolwassenen. Jongvolwassenen meldden lagere niveaus van zowel normatieve als directe druk te ervaren om sigaretten te roken. Rokende jongeren leken de peergroep (klasgenoten, vrienden) niet te zien als een aanmoediging om te roken, maar eerder als het niet verstrekken van een ontmoedigingsbeleid voor roken. Kortom: jongeren beweerden dus in feite geen peer-pressure te ervaren, ze verwachtten alleen niet te worden ontmoedigd. Andere resultaten werden gevonden door onderzoekers Abdullah en Ho (2006). Zij zetten focusgroepen in met het doel de attitudes van Chinese jongvolwassenen tegenover roken, stoppen met roken en antirookcampagnes te onderzoeken. Geen van de deelnemers was in staat om een effectieve manier van stoppen met roken te identificeren, hoewel sommigen suggereerden dat de beste praktische maatregel was om vrienden te vermijden die roken. Hiermee gaven deze

jongeren dus aan dat zij zich bewust zijn van de druk die wordt uitgeoefend door de omgeving. In een onderzoek uitgevoerd door Dijk et al. (2005) werden door middel van groepsinterviews de overtuigingen van Nederlandse jongeren verkend over het starten of stoppen met roken. Jongeren gaven 'nieuwsgierigheid' en 'stoer' op als redenen om ermee te beginnen. Rokers stopten naar eigen zeggen met roken wanneer sigaretten duurder worden of wanneer ze ziek worden als gevolg van roken. Ze verwachtten geen sociale steun van vrienden en ouders te krijgen tijdens een poging om te stoppen. Als ze gestopt waren, gaven ze aan het moeilijk te krijgen op momenten dat vrienden rookten, wanneer ze gestrest waren of tijdens een avondje uit. Het feit dat jongeren die waren gestopt met roken het moeilijk denken te krijgen als vrienden om hen heen roken, duidt erop dat zij peer-pressure ervaren. Wellicht worden er sigaretten aangeboden door vrienden of geeft enkel het zien van een rokende vriend al aanleiding voor een moeilijk moment. Het feit dat zij er niet vanuit gingen dat de omgeving hen zou steunen bij het stoppen, laat zien dat zij niet verwachten te worden ontmoedigd. In het onderzoek van Harakeh en Vollebergh (in press) werd de invloed van peers op het rookgedrag bevestigd, maar dan andersom: rokers worden beïnvloed door peer-pressure om niet te roken. De onderzoeken van Abdullah en Ho (2006) en van Dijk et al. (2005) voegen hieraan toe dat jongeren ook zélf beseffen dat peers invloed op hen uitoefenen.

Toen wij inzicht hadden verkregen in hoe jongeren zélf peer-pressure ervaren, verdiepten wij ons in hun reactie op de ontmoediging van het rookgedrag. In het experiment vertelden jongvolwassenen verhalen naar aanleiding van de ontmoediging om te roken. In dit stadium vroegen we ons het volgende af: op welke manier reageerden de jongvolwassenen op de ontmoediging van de leeftijdsgenoot? In hoeverre vertelden zij verhalen? En volgde er altijd een verhaal na een ontmoediging of was dat juist uitzonderlijk?

Arts-patiënt gesprekken

Wederom bestudeerden we eerst de literatuur. Gesprekken tussen arts en patiënt hebben overeenkomsten met de gesprekken die voorkomen in dit onderzoek. In de arts-patiënt gesprekken is er een roker en een niet-roker wat in dit onderzoek ook het geval is. In de arts-patiënt gesprekken kan de patiënt door de huisarts worden ontmoedigd om te roken. Wij vroegen ons af, hoe gaan patiënten met deze ontmoedigingen om? In hoeverre is dit vergelijkbaar met de reacties van de leerlingen, als een leeftijdsgenoot hen ontmoedigt? Door onderzoeken naar arts-patiënt gesprekken te bestuderen, konden we ontdekken hoe mensen doorgaans reageren op ontmoedigingen. Ten eerste onderzochten Pilnick en Coleman (2003) consulten van huisartsen waarin het rookgedrag van de patiënt werd besproken. Hun data, de factoren die de discussie beïnvloeden tussen de huisarts en de rokende patiënt, waren afkomstig uit een grotere studie. Met behulp van conversatieanalyse werd de weerstand die het bij patiënten opriep als de huisarts sprak tijdens de consulten over de negatieve aspecten van roken (vergelijkbaar met de ontmoedigingen in dit onderzoek) bestudeerd. In de gezondheidszorg maken huisartsen doorgaans bij een consult verbindingen met huidige medische problemen van de patiënt. In deze consulten over roken is dit minder het geval. De koppeling van het roken aan andere problemen waarmee de patiënt op dat moment te kampen had, resulteerde in een expliciete weerstand van de patiënt die zelden werd waargenomen in andere medische consultaties. Pilnick en Coleman (2003) vermoedden dat dit veroorzaakt werd door de morele implicaties van de koppeling van de persoonlijke

gezondheidstoestand aan het eigen gedrag. Hiermee werd volgens de patiënt afbreuk gedaan aan de taak van de huisarts om ziekte te bestrijden en medische hulp te verrichten. Als we eenzelfde weerstand zullen ontdekken in dit onderzoek bij de leerlingen, zal dat ertoe leiden dat de leerlingen niets tot weinig loslaten over hun rookgedrag. Vijf jaar eerder werd door Butler, Pill en Stott (1998) onderzoek verricht naar gedetailleerde verklaringen van rokende patiënten om de effectiviteit en aanvaardbaarheid van antirook interventies te bepalen. Er werden 42 kwalitatieve interviews met rokers bestudeerd. Hieruit werd geconcludeerd dat arts-patiënt relaties konden worden verslechterd als huisartsen routinematig adviseerden alle rokers te stoppen met roken. Uit de resultaten bleek de aanpak waarbij de individuele patiënt centraal stond het meest aanvaardbaar. Als we dit op het huidige onderzoek betrekken, betekent dit dat de band tussen leerling en leeftijdsgenoot mogelijk verslechtert vanaf het moment dat de leeftijdsgenoot begint te ontmoedigen. Een slechtere band zal mogelijk leiden tot het minder uitgebreid vertellen van verhalen over het rookgedrag. Coleman, Murphy en Cheater (2000) deden onderzoek vanuit het perspectief van de huisarts. Het scheen dat huisartsen niet de vele mogelijkheden benutten om het roken met patiënten te bespreken. Het was onduidelijk wat hiervoor de reden was. In dit onderzoek werden de verklaringen aan het licht gebracht waarom huisartsen met sommige patiënten het topic 'roken' bespreken en met andere juist niet. 39 huisartsen, met verschillende attitudes tegenover het bespreken van het rookgedrag met patiënten, werden gefilmd tijdens een consult en vervolgens geïnterviewd. Om hun herinneringen te vergroten werd voorafgaand aan het interview een video-opname van een eigen consult getoond. Huisartsen gaven aan discussies over roken met patiënten die op consult kwamen met aan roken gerelateerde problemen te beperken, omdat zij graag de goede relatie met de patiënt wilden behouden. Ze wilden negatieve reacties voorkomen. Ook vonden huisartsen het belangrijk om eerst het probleem waarvoor de patiënt werkelijk op consult kwam te bespreken, alvorens op het rookgedrag in te gaan. We kunnen hieruit concluderen dat niet alleen de patiënt mogelijk een verslechterde relatie met de huisarts ervaart als het rookgedrag wordt besproken, maar dat het vanuit het perspectief van de huisarts ook het geval is. In dit onderzoek zal de leeftijdsgenoot dus mogelijk ook opmerken dat de leerling het vervelend vindt als het rookgedrag ter sprake komt. Een logisch gevolg van een verslechtering van de band is het doodbloeden van gesprekken of het bewust aansnijden van andere onderwerpen.

Nadat we, naar aanleiding van de arts-patiënt gesprekken, inzicht hadden verkregen in mogelijke reacties van leerlingen op de ontmoedigingen, konden we doorgaan naar de uiteindelijke vraag: welke omstandigheden van ontmoedigingen leidden uiteindelijk tot het vertellen van verhalen? Hier ging wederom literatuuronderzoek aan vooraf. Welke omstandigheden bleken uit voorgaand onderzoek van invloed op de hoeveelheid van vertelling? En, hoewel we geen hypothesen stelden, konden we wel aangeven van welke omstandigheden door ons als onderzoekers een invloed werd verwacht.

Formulering

Op het gebied van de conversatieanalyse werden onderzoeken bestudeerd die betrekking hadden op het uitlokken van reacties, antwoorden, beurten of verhalen. Eerst beschrijven we door middel van voorgaande onderzoeken de factoren die al bekendstaan als beurtontlokkers. In een onderzoek van Muntigl en Zabala (2008) werden vraag-antwoord sequenties in sessies van relatietherapie geanalyseerd. Hierbij lag de focus op

de antwoorden van cliënten die bedoeld waren om de beurt uit te breiden. Ze onderzochten interactionele middelen die gebruikt werden door therapeuten om bij cliënten uitgebreide beurten uit te lokken. Uit de resultaten was gebleken dat juist het *niet* spreken een krachtig hulpmiddel was om uitgebreide reacties van cliënten uit te lokken. Als er echter té weinig werd gesproken, ontstond er een punt waarop het zwijgen niet meer effectief was. Het had in dat geval niet meer het gewenste resultaat van laten doorpraten en leidde niet tot verdere reflectie en inzicht. Het inlassen van pauzes is volgens de literatuur dus een effectief middel om mensen te laten doorpraten. We keken verder of er meerdere factoren van invloed kunnen zijn op de hoeveelheid van vertelling. Orbach en Lamb (2000) hielden zich bezig met forensisch onderzoek. Zij onderzochten op welke manier verhalen konden worden ontlokt bij kinderen die vermoedelijk in het verleden slachtoffer zijn geweest van misbruik. In forensisch onderzoek is nauwkeurigheid erg belangrijk, daarom is het van belang dat narratieven gedetailleerd zijn. In het onderzoek werden twee interviews afgenomen, bij een kind van vijf en een tiener van vijftien. In beide interviews bleken veel 'open-ended prompts' voor te komen; dit zijn veelzijdige vragen met meer dan een mogelijk antwoord. Op deze manier werd bij de kinderen de meeste informatie opgewekt, concludeerden de onderzoekers. Kortom: een tweede mogelijkheid om verhalen uit te lokken is dus het toepassen van 'open-ended prompts'. Ten derde onderzocht Luijcks (2008) met behulp van conversatieanalyse de samenwerking van middelbare scholieren in groepjes. Zij heeft een kenmerk van besluitvorming bestudeerd: het doen van voorstellen en de reacties die daarop volgden. Leerlingen konden de voorstellen syntactisch op verschillende manieren vormgeven. Er werd gezocht naar een eventuele relatie tussen de manier waarop een voorstel werd geformuleerd en de manier waarop er op het voorstel werd gereageerd. Luijcks (2008) beschreef in haar conclusie dat zowel declaratieve uitingen (uitingen die worden gebruikt om een mededeling te doen), ja/nee-interrogatieve (uitingen waarop met 'ja' of 'nee' kan worden geantwoord), imperatieve (gebiedende) als incomplete voorstellen vrijwel altijd tot interactie leidden. Ondanks het feit dat er verschillende voorstellen zijn, representeren zij dus toch dezelfde handeling. De voorstellen in het onderzoek van Luijcks (2008) kunnen worden vergeleken met de ontmoedigingen in het huidige onderzoek. Het zijn net als de voorstellen declaratieve uitingen, want er wordt een mededeling gedaan. Verder kan er op bepaalde ontmoedigingen met 'ja' of 'nee' worden geantwoord ("Jij zou ook moeten stoppen") en zijn bepaalde ontmoedigingen op de gebiedende wijze geformuleerd ("Jij moet stoppen"). Als de bevindingen van Luijcks (2008) ook opgaan voor het huidige onderzoek, zullen de meeste ontmoedigingen net als de voorstellen leiden tot een gesprek. Een ander onderzoek dat wordt aangehaald is een conversatieanalytisch onderzoek naar uitingen van denkadviseurs uitgevoerd door Elhorst (2006). Een denkadviseur is een professional die mensen adviseert en traint. Zij keek naar vragen en stellingen van denkadviseurs en de reactie daarop van klanten met als doel patronen daar tussen te ontdekken. Tijdens de analyse werden alle uitingen van de denkadviseur onderverdeeld in subgroepen waarvan de twee grootste groepen bestonden uit stellingen en open vragen. Gebaseerd op de meest voorkomende uitingen in de transcripten werd de categorie 'vragen' onderverdeeld in de groepen vragen met woorden van de klant, vragen met een inleiding, 'wat wil je van mij'-vragen en vragen met een gegeven antwoord. Uit de resultaten bleek dat in alle condities de adviseur woorden gebruikte die ook door de klant werden gebruikt. Echter, bij de stellingen en de gesloten vragen met woorden van de klant gaf de klant een korte reactie, terwijl deze bij vragen met een inleiding met woorden van de klant en open vragen een

lange reactie gaf. Elhorst (2006) liet hiermee zien dat de formulering van uitingen een rol speelde bij de lengte van reacties op die uitingen. Naar aanleiding van dit onderzoek werd dan ook besloten om de formulering van de ontmoedigen te bestuderen. Zo raakten wij geïnteresseerd in de vraag of bepaalde formuleringen van ontmoedigen ervoor zorgen dat de leerling meer verhalen vertellen. Echter, er waren ongetwijfeld meer factoren van invloed dan alleen formulering.

Sekse

Tannen (1991) schreef in haar boek(en) over verschillen in communicatie tussen mannen en vrouwen. In ons onderzoek werd onderscheid gemaakt tussen de geslachten. Meisjes werden door een vrouwelijke leeftijdsgenoot ontmoedigd en mannen door een mannelijke. Het was aannemelijk dat deze gesprekken, vanwege de verschillende communicatiestijlen tussen de seksen, niet exact hetzelfde zouden verlopen. Een logische bijkomstigheid hiervan was dat de reacties van de meisjes op de ontmoedigen anders waren dan die van de jongens. Tannen (1991) beschreef in haar boek de verschillen tussen mannen en vrouwen. Zij beweerde dat vrouwen spraakzamer zijn dan mannen in informele privé-situaties; gesprekken tussen drie personen of minder. Mannen daarentegen voelen zich juist meer op hun gemak als zij conversatie gebruiken als middel om de aandacht (van een groep mensen) op te eisen, bijvoorbeeld tijdens een formele aangelegenheid. Kortom: vrouwen voelen zich prettiger bij contactgericht spreken en mannen bij informatiegericht spreken. Als dit in het huidige onderzoek ook het geval is, zou het betekenen dat de meisjes meer of langere verhalen over het rookgedrag vertellen dan de jongens. Er wordt in het onderzoek immers een privé-situatie gecreëerd: een informeel gesprek tussen slechts twee personen. Een ander verschil tussen de seksen is dat vrouwen het uitwisselen van details over hun privéleven en dat van anderen beschouwen als een essentieel bestanddeel van intimiteit, terwijl mannen deze mening niet delen. Ook dit kan tot gevolg hebben dat vrouwen uitgebreidere verhalen vertellen dan mannen. Mannen hebben er minder behoefte aan om hun privéleven te delen, mogelijk brengen zij hun rookgedrag in mindere mate ter sprake dan vrouwen. Naar aanleiding van de boeken van Tannen kregen wij belangstelling voor de vraag in hoeverre deze sekseverschillen waren terug te vinden bij het vertellen van verhalen over rookgedrag.

Topicverandering

Ook Gasway Hill (2008) verdiepte zich in sekseverschillen. Zij onderzocht het verschil in topicverandering in een campagnedebat (voor gouverneur van Louisiana, 1995) tussen mannen en vrouwen. Zij onderscheidde de begrippen topic shifting en topic inserting van meta-topic shift. Gasway Hill (2008) veronderstelde dat topic shifting (stapsgewijze onderwerpsverandering) en topic inserting (afgebakende onderwerpsverandering) worden geassocieerd met een competitief mechanisme om controle te houden over de conversatie en daarom worden geassocieerd met mannelijke 'speech' patronen. Meta-topic shift (connecties leggen tussen twee specifieke onderwerpen) wordt geassocieerd met een coöperatief mechanisme (van topicverandering) en wordt daarom geassocieerd met vrouwelijke 'speech' patronen. De resultaten van deze studie ondersteunden alleen de tweede hypothese. Vrouwen gebruikten de meta-topic shift omdat zij door sociale druk geleerd hebben dit zo te gebruiken (Tannen, 1993) of als een strategie om om te gaan met mannelijke dominantie

(Lakof, 1995). Vrouwen maakten wel gebruik van topic-shifting en topic inserts maar minder dan mannen. Daarbij moest ook gezegd worden dat sekseverschillen versterkt of verzwakt werden in verschillende contexten. Naar aanleiding van het onderzoek van Gaseway Hill werd besloten in het huidige onderzoek te kijken naar topicverandering en het verschil in sekse. In de literatuur werd bevestigd dat er verschil in topicverandering tussen de seksen was in een politiek campagnedebat, maar kunnen we dat ook concluderen voor deze context? Wellicht heeft de manier van topicverandering tevens invloed op de hoeveelheid van vertelling, dit hebben wij ook bestudeerd. Hierbij is niet alleen beoordeeld op welke manier het gespreksonderwerp op 'roken' terecht kwam maar, om een vollediger beeld te krijgen, ook hoe het topic 'roken' vervolgens weer werd afgesloten.

Continueerders

Verwacht werd dat continueerders een grote invloed hebben op het uitbreiden van verhalen, dat is immers hun functie. Wij hebben literatuur bestudeerd waarbij continueerders in verband werden gebracht met het al dan niet ontstaan van gesprekken. Ten eerste heeft Rijkschroeff (2009) onderzoek gedaan naar exploratie door Marokkaans-Nederlandse jongens in jeugdreclasseringgesprekken. Een onderdeel van dit onderzoek betrof het onderzoeken hoe de voortzetting van de exploratie succesvol werd aangemoedigd. Rijkschroeff heeft bestudeerd door welke omstandigheden een langer antwoord werd uitgelokt: met actief luisteren, pauzes, expliciete aanmoedigingen of non-verbale communicatie, bijvoorbeeld door de ander aan te kijken. Hieruit bleek dat aanmoedigingen die de jeugdreclasserders gebruiken om de jongens te stimuleren in hun exploratie vooral invullingen van actief luisteren waren, zoals continueerders ('ja', 'oké', 'hmmhmm') en parafraseren. Wat betreft de continueerders kozen mannen regelmatig voor 'ja', terwijl de vrouwen de voorkeur leken te geven aan 'hmmhmm'. Het gesprek werd verder op gang gehouden door middel van informatieve vragen en stiltes. Continueerders werden dus ingezet met als doel beurten uit te lokken, maar maakten zij hun belofte ook waar? Werden er daadwerkelijk beurten uitgelokt? Het heeft onze interesse gewekt en daarom hebben wij dat in het huidige onderzoek onderzocht. Hutchby, I. (2005) onderzocht dit al eerder, hij bestudeerde therapeutische gesprekken met kinderen. Hij onderzocht het formuleren van uitingen en de wijze van het gebruik van continueerders. Hieruit was gebleken dat therapeuten met behulp van continueerders de kinderen stimuleerden hun verhaal te vertellen. Continueerders hadden dus een bewezen effect op het uitbreiden van beurten. Echter, nu wilden wij weten of dat ook het geval is in de context van het huidige onderzoek.

Non-verbale signalen

Terugkomend op het onderzoek van Rijkschroeff (2009). Zij gaf aan dat het moeilijk te beoordelen was welke specifieke aanmoediging succesvol was omdat er ook nog iets vooraf ging aan een uiting. Dit kon betekenis toevoegen aan de aanmoediging en hoefde niet in alle gevallen eenzelfde uitwerking te hebben. Rijkschroeff (2009) noemde non-verbaal gedrag als mogelijke manier om langere antwoorden uit te lokken, maar heeft de invloed vanwege bovenstaande redenen niet bewezen. Wij waren dus van mening dat dit nader onderzoek vergde. In dit onderzoek hebben wij daarom wederom non-verbale communicatie bestudeerd, namelijk oogcontact maken en lachen. In het verleden is, voor zover onze kennis reikt, niet onderzocht in hoeverre

lachen het vertellen van verhalen beïnvloedt. Gezien het feit dat er in de gesprekken over roken geregeld gelachen werd door beide gespreksdeelnemers, was het een zeer interessante factor om nader te bestuderen. Wellicht werden er meer, of juist minder, verhalen verteld als er tijdens de ontmoediging werd gelachen door de gespreksdeelnemers. Ook opmerkelijk was dat het oogcontact varieerde tijdens de gesprekken: in sommige gesprekken keken de gesprekspartners elkaar in de ogen aan, terwijl zij elkaar in andere gesprekken opzettelijk leken te ontwijken. Oogcontact had hiermee onze interesse gewekt, wij vroegen ons af; in hoeverre heeft oogcontact tijdens de ontmoediging invloed op de hoeveelheid van vertelling?

1.3 Onderzoeksvraag

Nadat wij de literatuur uit het verleden hadden bestudeerd, konden wij onze onderzoeksvraag nader toespitsen. Het huidige onderzoek richtte zich specifiek op het interactionele vlak. Echter, op een conversatieanalytische manier wordt er anders gekeken naar de ontmoedigingen om te roken dan in het voorgaande kwantitatieve onderzoek. Met enkel getallen konden niet alle factoren in kaart worden gebracht, daarom werd er gekozen voor een kwalitatief onderzoek. Het was namelijk van belang om bepaalde gesprekken uitvoeriger te bekijken om deze vervolgens te kunnen analyseren. In dit onderzoek analyseerden we de invloed van bepaalde omstandigheden van ontmoedigingen op de hoeveelheid narratief dat de leerling vertelde over het rookgedrag. Hiermee werd bestudeerd op welke manieren jongvolwassenen geprikkeld werden om over hun rookgedrag te vertellen. Wij kozen de volgende vier onderdelen waarvan, naar aanleiding van de hierboven beschreven literatuur, een mogelijke invloed werd verwacht op het al dan niet ontstaan van een verhaal: *formulering*, *topicverandering*, *gebruik van continueerders*, *aanwezigheid van non-verbale signalen*. In het kader van dit conversatieanalytische onderzoek werd de volgende onderzoeksvraag geformuleerd:

“Onder welke omstandigheden (formulering, manier van topicverandering, gebruik van continueerders, aanwezigheid van non-verbale signalen) dragen ontmoedigingen bij aan het de legitimatie van rookgedrag of het vertellen over stoppogingen door rokende jongvolwassenen?”

- a. Hoe staat het type ontmoediging (actief vs. passief) in relatie tot de hoeveelheid van vertelling?**
- b. Hoe staat de sekse van de gespreksdeelnemers in relatie tot de hoeveelheid van vertelling?**

Nadat de ontmoedigingen, gegeven door de acteur, waren geanalyseerd werd bestudeerd of ontmoedigingen onder deze bepaalde omstandigheden uitgebreidere reacties uitlokten bij de leerlingen. Uiteindelijk werd beschreven in hoeverre bovenstaande omstandigheden met betrekking tot de ontmoedigingen de rokers ertoe aanzetten om meer over hun rookgedrag te vertellen en welke omstandigheden de leerling juist het zwijgen oplegden. In vervolgonderzoek waarbij jongvolwassenen hun rookgedrag legitimeren kan rekening worden gehouden met deze omstandigheden. Het is voor vervolgonderzoek waardevol te weten welke ‘soort’ ontmoedigingen de meeste narratieven teweegbrengt. Afhankelijk van het doel van het onderzoek, kunnen

bepaalde 'soorten' ontmoedigingen naar aanleiding daarvan worden gekozen of juist vermeden. In vervolgonderzoek waarbij jongeren hun rookgedrag legitimeren kan rekening worden gehouden met deze omstandigheden. Mogelijk worden met behulp van bepaalde strategieën meer verhalen 'ontlokt' bij jongvolwassenen, waarmee een beter of completer inzicht verkregen wordt in hun visie op roken. Met een vollediger beeld van het fenomeen 'roken' en de determinanten kunnen in de toekomst betere interventies worden ontwikkeld, denk aan anti-rook campagnes. Te hopen is dat Nederland daarmee een stap dichterbij het uiteindelijke doel komt: het rookgedrag van jongvolwassenen terugdringen.

2. Methode

2.1 Conversatieanalyse

Het onderzoek werd uitgevoerd volgens de onderzoeksmethode conversatieanalyse. Conversatieanalyse is ontstaan uit de stroming etnomethodologie. Harvey Sacks, een Amerikaanse socioloog, is de grondlegger van de conversatieanalyse (Mazeland, 2008). Conversatieanalyse is een vorm van kwalitatief onderzoek dat zich richt op interacties in gesprekken. Het is een onderzoeksrichting op het gebied van interactieanalyse en tevens een van de meest invloedrijke benaderingen binnen de interactieanalyses. Conversatieanalisten kijken niet naar de achterliggende redenen en motieven van de uitingen van gespreksdeelnemers. Zij kijken juist naar de methoden die gespreksdeelnemers tijdens de conversatie gebruiken en hoe daarmee structuur wordt aangebracht in gesprekken. Conversatieanalisten beschrijven de diverse manieren waarmee gespreksdeelnemers hun bedoelingen begrijpelijk maken. Hierbij ligt de nadruk op taalgebruik in alledaagse gesprekken. Kortom: conversatieanalyse onderzoekt de principes van gespreksorganisatie waarmee de deelnemers aan een gesprek betekenis geven aan wat ze zeggen en doen (Mazeland, 2008). Wat doen mensen nu eigenlijk als ze met elkaar praten? Hoe beginnen ze een gesprek? Hoe laten ze het gesprek verlopen? En op welke manier wordt het beëindigd?

Kenmerken van de conversatieanalyse

Een kenmerk van conversatieanalytisch onderzoek is dat er geen hypotheses worden getest. Er zijn voorafgaand aan het onderzoek dan ook geen verwachtingen bij de onderzoekers, deze komen pas bij de analyse naar voren. In conversatieanalytisch onderzoek worden de conclusies in principe niet gegeneraliseerd over een gehele populatie. De gevonden patronen in gesprekken zijn slechts geldig voor de betreffende context. Van de gesprekken worden video- en/of audio-opnamen gemaakt welke vervolgens worden getranscribeerd. Conversatieanalyse heeft een belangrijke wetenschappelijke bijdrage geleverd, het is een zelfstandig discipline binnen de sociale wetenschappen en de taal- en tekstwetenschap, maar is daarnaast toepasbaar in de praktijk. Conversatieanalyse kan worden ingezet bij de studie van gesprekken in organisaties. Tevens kunnen bevindingen die worden gedaan een adviserende functie bij de oplossing van problemen in organisaties.

2.2 Onderzoeksmateriaal

Het onderzoeksmateriaal bestond uit een deel van de data die Harakeh en Vollebergh (in press) in hun kwantitatieve onderzoek gebruikten. Tijdens het experiment waren in vier verschillende hoeken camera's aanwezig. Hiermee werden video-opnamen gemaakt zodat zowel verbaal als non-verbaal gedrag achteraf kon worden geobserveerd. In sommige gevallen werd de opnameapparatuur opgemerkt door de leerlingen, in andere niet. Van deze video-opnamen werden transcripten gemaakt, welke wij op conversatieanalytische wijze hebben geanalyseerd.

2.3 Procedure

Gedurende het experiment werd vanzelfsprekend voornamelijk over muziek gediscussieerd. Na afloop van een discussie ontstond er dikwijls een gesprek over de persoonlijke situatie, zoals opleiding, vrienden en woonsituatie. Het onderwerp 'roken' kwam per sessie minimaal drie maal aan bod: tijdens de instructie, na het derde muziekfragment en na het vijfde muziekfragment. Ook tussendoor werd er over roken gepraat, bijvoorbeeld als de leerling een sigaret opstak of terugkwam op een eerder onderwerp. Om ervan verzekerd te zijn dat er geen enkele uiting over 'roken' werd gemist werden alle 33 filmpjes, variërend in duur van 45 tot zestig minuten, in hun geheel bekeken. Alle gesprekstof over roken werd van 33 filmpjes getranscribeerd, dit werd opgedeeld tussen twee personen: de één nam zestien filmpjes voor haar rekening en de ander zeventien. Het transcribeerproces wordt nader toegelicht in paragraaf 3.4. Nadat wij alle gespreksstof hadden getranscribeerd, bleek dat drie ontmoedigingen niet volgens de instructies verliepen en één van de leerlingen bleek geen dagelijkse roker te zijn. Er werden daarom vier transcripten buiten beschouwing gelaten. In totaal bleven er 29 transcripten, bestaande uit 86 op zichzelf staande ontmoedigingen, over voor de analyse. In veel gevallen werden er dubbele ontmoedigingen gegeven of werd de ontmoediging herhaald. In totaal waren er daarom 162 uitingen die de functie hadden om te ontmoedigen.

2.3 Design

In het volledige experiment waren de volgende vier condities te onderscheiden, bestaande uit veertien proefpersonen per conditie:

1. Een leeftijdsgenoot (dagelijkse roker) rookte drie sigaretten tijdens het experiment.
2. Een leeftijdsgenoot (dagelijkse roker) rookte *niet* tijdens het experiment. Hierbij werd de leerling ook *niet* aangemoedigd of ontmoedigd om te roken.
3. Een leeftijdsgenoot (ex-roker) vertelde drie keer dat hij/zij gestopt was met roken en daar blij mee was (passieve ontmoediging)
4. Een leeftijdsgenoot (ex-roker) vertelde drie keer dat hij/zij gestopt was met roken en daar blij mee was en benadrukte hierbij dat de leerling óók zou moeten stoppen (actieve ontmoediging)

Echter, alleen de condities waarin werd ontmoedigd (conditie 3 en 4), hadden betrekking op het huidige onderzoek. Alleen de data afkomstig van deze condities werd gebruikt. Tabel 1 geeft een overzicht van de formuleringen van de ontmoedigingen, zoals deze volgens de instructies moesten luiden.

Tabel 1. *Formuleringen van de ontmoedigingen volgens de instructies*

	<i>Formulering</i>
<i>Ontmoediging 1</i>	
- Actief	“Ik ben gelukkig gestopt met roken. Jij zou eigenlijk ook moeten stoppen.”
- Passief	“Ik ben gelukkig gestopt met roken” of “Ik ben blij dat ik gestopt ben met roken.”
<i>Ontmoediging 2</i>	
- Actief	“Je moet stoppen met roken, ik ben zelf zo blij dat ik dit niet meer doe (rook).”
- Passief	“Ik ben zo blij dat ik dit niet meer doe.” of “Ik ben zo blij dat ik niet meer rook.”
<i>Ontmoediging 3</i>	
- Actief	“Wat is het toch een slechte gewoonte dat roken, je zou er mee moeten stoppen.”
- Passief	“Wat is het toch een slechte gewoonte dat roken. Ik ga het ook niet meer doen.”

De formuleringen hoefden overigens niet letterlijk hetzelfde te zijn, zolang ze maar bij benadering dezelfde strekking hadden. Voorafgaand aan het onderzoek werden de acteurs uitgebreid geïnstrueerd. Het was vooral van belang dat de acteur zich profileerde als een gezellige allemansvriend. Hij of zij moest bij de condities waar het in dit onderzoek om ging aan de volgende kenmerken voldoen: vriendelijk zijn tegen de proefpersoon, ervoor zorgen dat de acteur altijd als eerste de antwoorden gaf op vragen over de muziek en zich hierin schikken en het roken ontmoedigen volgens de instructies.

2.4 Transcribeerproces

Transcriberen in conversatieanalytisch onderzoek

In conversatieanalytisch onderzoek worden de video- of audio-opnamen getranscribeerd, zodat het onderzoeksmateriaal kan worden geanalyseerd. Transcriberen gaat een stap verder dan notuleren, het geeft een veel gedetailleerder beeld. In 29 filmpjes werd alle gespreksstof tussen de acteur, leerling en proefleider over roken genoteerd. Alvorens er kon worden getranscribeerd hebben wij de video-opnamen bekeken en beluisterd. Veel fragmenten werden meerdere keren achter elkaar en/of in vertraagd tempo afgespeeld om exact te kunnen noteren wat de deelnemers in het gesprek op welk moment zeiden. In verband met de privacy van de leerlingen werden er geen namen genoemd in de transcripten. Er waren de volgende drie partijen: acteur, leerling, proefleider en in enkele gevallen proefleider 2.

Het dramaturgisch model en notatieconventies van Jefferson

Wij hadden besloten bij de vormgeving van de transcriptie het dramaturgisch model te hanteren. Dit model wordt het meest frequent gebruikt, ondermeer in conversatieanalytisch onderzoek (Houtkoop-Steenstra, J.P. en Koole, A.J. (2005)). Het dramaturgisch model ontleent zijn naam aan de overeenkomst met de notatie van toneelstukken: elke uiting van een nieuwe spreker begint vooraan op een nieuwe regel. Hierbij wordt overlap weergegeven door haakjes. Wij hadden besloten de notatieconventies van de conversatieanalyse te hanteren, ontwikkeld door Gail Jefferson (Mazeland, 2003). Hiermee werd, naast het vastleggen van de belangrijkste interactionele details, zo zorgvuldig mogelijk weergegeven wat de gespreksdeelnemers zeiden en hoe ze dat zeiden. Er werd genoteerd of een uiting of letter(greep) snel, langzaam, hard of zacht werd uitgesproken, waar de klemtoon lag, of er overlap was met een andere gespreksdeelnemer en wanneer er pauzes waren en hoe

lang deze duurden. Kenmerkend aan het transcriptiesysteem van Jefferson is dat elke beurt op een nieuwe regel begint, beurten relatief ten opzichte van elkaar worden gepositioneerd en prosodische productie-eigenschappen worden genoteerd indien interpretatief relevant. Alle transcripten worden bij dit rapport op cd-rom meegeleverd. In Tabel 2 wordt een overzicht gegeven van de symbolen die in de transcripten werden gebruikt.

Tabel 2. *Notatieconventies*

P	Proefleider
P1	Proefleider1 (in het geval van meerdere proefleiders)
P2	Proefleider2 (in het geval van meerdere proefleiders)
A	Acteur
L	Leerling
(())	Commentaar van transcribent over bijv. nonverbale handelingen
(woord)	Moeilijk te verstaanbaar, waarschijnlijke uiting
[Overlappende uiting
woord	Nadruk
↑	Intonatie volgende lettergreep omhoog
↓	Intonatie volgende lettergreep omlaag
WOORD	Harder uitgesproken dan omringende woorden
°woord°	Zachter uitgesproken dan omringende woorden
=	Uitingen volgen elkaar naadloos op
(woord)	Onduidelijk
>woord<	Sneller uitgesproken dan omringende woorden
<woord>	Langzamer uitgesproken dan omringende woorden
woo:rd	Uitgerekte klank klinker
(.)	Pauze
.hhh	Hoorbare inademing

2.6 Verwerking van gegevens

Nadat al het materiaal was getranscribeerd, werden alle ontmoedigen in een Microsoft Excel file geplaatst. In dit programma werd elke ontmoediging geanalyseerd op dertien kenmerken (zie Tabel 3).

Tabel 3. Kenmerken waarop de ontmoedigingen werden gescoord.

-
- Hoe werd de ontmoediging geformuleerd?
 - Hoeveel beurten volgden er na de ontmoediging?
 - Ontstond er een gesprek?
 - Welke manier van topicverandering volgde na de ontmoediging?
 - Kwamen er continueerders voor in de ontmoediging?
 - Vond er oogcontact plaats tussen A, L en P tijdens de ontmoediging?
 - Zo nee, welke gespreksdeelnemer ontwijkt?
 - Werd er gelachen tijdens de ontmoediging?
 - Met welke uiting werd het topic afgesloten?
 - Wie sloot het topic af?
 - Welke uiting ging vooraf aan de laatste uiting van het topic?
 - Welke gespreksdeelnemer sloot het topic af?
 - Op welke manier werd het topic afgesloten?
-

Het scoren gebeurde door mijzelf en een andere studentonderzoeker onafhankelijk van elkaar. Op diverse momenten hebben wij onze scores met elkaar vergeleken en de eventuele verschillen bediscussieerd, totdat de er een definitieve keuze voor een bepaalde categorie werd gemaakt. Op die manier werden bovenstaande kenmerken van de ontmoedigingen onderverdeeld in categorieën. Hoofdstuk 4: Analyse methode gaat dieper in op deze categorieën.

In de database werd onderscheid gemaakt tussen de condities (passieve en actieve ontmoediging) en sekse (jongen, meisje). Op deze manier ontstond er een overzichtelijke database waarmee zowel individuele gevallen als gemiddelden en percentages konden worden bekeken, indien de absolute getallen groot genoeg waren.

3. Analysemethode

3.1 Ontmoediging

Tijdens het muziekexperiment gaf A op drie vooraf bepaalde momenten ontmoedigingen met betrekking tot het rookgedrag van L. Onder 'ontmoediging' werd verstaan: de druk van de leeftijdsgenoot (acteur) die wordt uitgeoefend op de leerling (in het vervolg: L) om niet te roken. Het is de taaluiting die de acteur (in het vervolg: A) inzet om L ervan te overtuigen te stoppen met roken. Er werd zowel actief als passief ontmoedigd door A. In beide condities vonden de ontmoedigingen plaats tijdens de instructie bij het vinden van het sigarettenpakje, na het derde muziekfragment en na het vijfde muziekfragment. Een ontmoediging werd alleen gezien als een ontmoediging wanneer hij plaatsvond op deze geplande tijden volgens het script en redelijkerwijs voldeed aan de formuleringvoorwaarden. Het kon echter voorkomen dat eenzelfde formulering zich voordeed op een andere plek in het onderzoek en als antwoord op een vraag diende. In dit geval werd de regel gehanteerd dat deze niet gescoord werd als een ontmoediging. In het onderstaande voorbeeld, Fragment 1, raakten A en L op een ander moment dan gepland in gesprek over roken.

Fragment 1. Een ontmoediging buiten de geplande tijden om (U315: jongens, actief)

1		dan word je kan (.) je slaapt heerlijk maar hoe	
2		je wakker wordt↑	
3	L:	ken je dat?	<i>L. schudt zijn hoofd</i>
4	A:	mja	<i>A. knikt en haalt zijn schouders op</i>
5	L:	[dan word je wakker]	
6	A:	[kende] (.) kende	
7	L:	ooh:: ook daarmee gestopt?	
8	A:	ik ben gestopt met <u>roken</u>	
9	L:	ja:: maar weet je een verschil tussen roken en zo'n	
10		een- eens in de week een jointje ofzo	
11		°eens in de twee weken (.)vind ik°	

L vertelt dat elke keer als zijn broer stopt met roken, zijn broer meer gaat blowen. A geeft aan dat hij dat niet vindt tellen als stoppen met roken en L bevestigt dit, dan vertelt L over een voorval dat zich gister heeft voorgedaan, waarin de broer van L, L om wiet vroeg en toen bleek dat hij het niet had, L's broer naar de shop is gegaan om het alsnog te halen. L zegt dat je dan heerlijk slaapt, maar anders wakker wordt en vraagt aan A of hij dat gevoel kent. A geeft aan ook gestopt te zijn met wiet, hij was immers gestopt met roken. Dan geeft L aan (in strijd met zijn eerdere uitingen) dat hij het toch wat anders vindt, een jointje eens in de twee weken. De uiting in regel 8 "Ik ben gestopt met roken" die qua formulering zou kunnen gelden als een ontmoediging, wordt niet als een ontmoediging geteld. Het is namelijk een antwoord op een vraag van L en de plaatsing valt buiten de geplande ontmoedigingen.

3.2 Non-verbale signalen: oogcontact en lachen

Oogcontact

Het non-verbale gedrag van L en A werd onderzocht tijdens de ontmoedigen. Hiermee wilden wij onderzoeken of lachen en oogcontact tijdens een ontmoediging invloed had op de mate waarin L vertelde over het rookgedrag. Hoe meer beurten er volgden na een ontmoediging, des te meer L vertelde. In de transcripten werd nagegaan of er tijdens de ontmoedigen sprake was van oogcontact; kijken A en L elkaar aan? Was dit niet het geval, dan werd gekeken of A tijdens het ontmoedigen wel oogcontact maakt met L. Als A dit niet deed, werd niet verder gekeken of L A wel aankeek. Dit heeft als reden dat door geen oogcontact te maken terwijl je iets zegt, je de ander daarmee ook niet 'uitnodigt' oogcontact te maken. Er is in dit geval al geen oogcontact en dit werd als zodanig gescoord. Probeerde A tijdens het ontmoedigen L wel aan te kijken, maar keek L niet terug, dan werd dit ook als geen oogcontact gescoord. Er werd wel genoteerd dat L degene was die het oogcontact ontweek. Er werd gesproken van oogcontact wanneer A oogcontact maakte met L en andersom. Onder oogcontact wordt verstaan 'een moment' van elkaar aankijken. Dat betekent dat niet de gehele uiting beide partijen elkaar hoefden aan te kijken om gescoord te worden als oogcontact, maar het kon ook vluchtig, bij slechts een deel van de uiting zijn. De duur van het aankijken was dus niet van belang voor de score 'wel oogcontact'.

Lachen

Onder het lachen verstonen wij het hardop lachen (met geluid, kan zowel met open als gesloten mond), grijnzen (brede lach waarbij tanden te zien zijn, zonder geluid), glimlachen (met dichte mond lachen, zonder geluid) en gniffelen (met dichte mond lachen, waarbij lucht uit de neus komt). Lachen kon verschillende betekenissen hebben: lachen om een grap (humor), lachen omdat de gesprekspartner lacht (meelachen) of simpelweg om een houding aan te nemen. In sommige gevallen kon een ontmoediging door L worden 'weggelachen'; L lachte en initieerde vervolgens een nieuw topic. Het kwam ook voor dat er gelachen werd, maar er wel op hetzelfde topic werd doorgesproken. Zowel L als A nam dan geen initiatief een nieuw onderwerp te initiëren. Wij gingen per ontmoediging na of er werd gelachen tijdens de ontmoediging en vervolgens werd bepaald wie er lachte: A, L, P of een combinatie van gespreksdeelnemers.

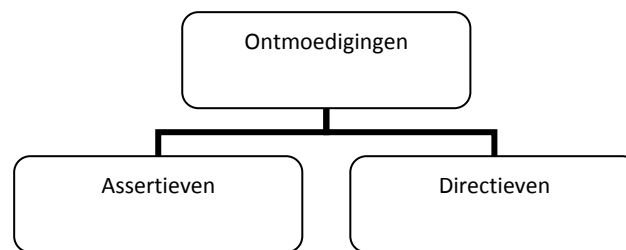
3.3 Formulering

In dit onderzoek werden de ontmoedigen op verschillende manieren geformuleerd. Onder formulering verstaan we de woordelijke vorm die de ontmoediging krijgt. Per conditie waren er verschillen te verwachten, aangezien dit zo was geïnstrueerd; de actieve ontmoedigen werden anders geformuleerd dan de passieve. Maar ook omdat de formuleringen mochten variëren, indien de strekking hetzelfde bleef, werden er verschillen verwacht binnen de condities. Om onderscheid te maken tussen de formuleringen van de ontmoedigen, hebben wij gebruik gemaakt van de classificatie van taalhandelingen door Searle, beschreven in Houtkoop en Koole (2000). Hier worden directieven onderscheiden van assertieven en onder beide groepen vallen subcategorieën. Wij wilden uiteindelijk weten op welke manier de formulering bijdroeg aan de legitimatie van roken en vertellen over stoppogenen.

Classificatiesysteem

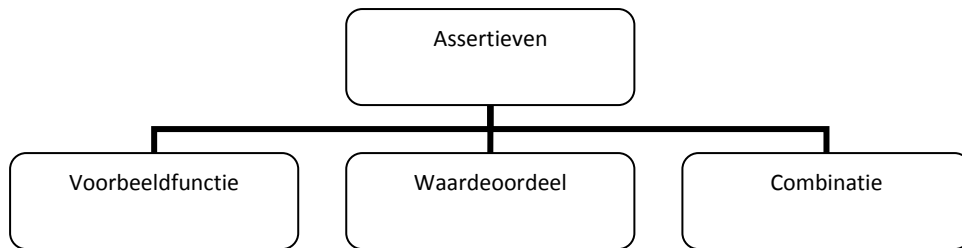
Als eerste worden de formuleringen van de ontmoedigingen behandeld. Er werd onderscheid gemaakt in de formuleringen op basis van de classificatie van taalhandelingen door Searle, beschreven in Houtkoop en Koole (2000). Hierbij werden directieven gedefinieerd als pogingen van de spreker de hoorder ertoe te bewegen iets te doen of te laten. Voorbeelden hiervan zijn vragen, uitdagen, uitnodigen, smeken, bepleiten, uitlokken, aanraden en commanderen (Houtkoop en Koole, 2000). Het was aannemelijk dat alle ontmoedigingen directieven waren, ze waren immers bedoeld om de ander ertoe te bewegen het roken te laten. Toch hadden wij ervoor gekozen om naast directieven de classificatie assertieven te gebruiken om de formulering van een aantal ontmoedigingen te categoriseren, zie Figuur 1.

Figuur 1. *Ontmoedigingen*

Met assertieven werd uitgegaan van uitingen waarbij de spreker iets over iets of iemand beweerde of veronderstelde. Voorbeelden van assertieven zijn beweren, concluderen, veronderstellen, afleiden, speculeren en voorstellen (Taal in actie, Houtkoop en Koole, p29-30). Het feit dat wij toch van assertieven spreken komt omdat sommige formuleringen meer aansloten bij deze categorie, de spreker beweerde namelijk iets over zichzelf of veronderstelde iets. Zonder voorbij te gaan aan dit uiterst belangrijke aspect, dat alle uitingen ingezet waren om te ontmoedigen, was er toch een duidelijke tweedeling te zien. Enerzijds kwam het stellen van een voorbeeld en de daarbij behorende normen en waarden voor en anderzijds werd de ander aangesproken en werd hem verteld wat hij zou moeten laten. Omdat wij tegemoet wilden komen aan de verschillen binnen deze categorieën, die de strekking van de uiting konden versterken, werd er ook gebruik gemaakt van subcategorieën. In Figuur 2 wordt uiteengezet welke subcategorieën wij hanteerden. Indien nodig worden bij de uitleg van de categorieën voorbeelden uit de transcripten gegeven.

Figuur 2. Assertieven

Assertieven met voorbeeldfunctie

Binnen de assertieven onderscheidde wij uitingen die dienden als voorbeeldfunctie (bijvoorbeeld “Nee, ik ben gestopt”, U363) van assertieven met een waardeoordeel. Bij de eerste soort assertieven was er een voorbeeldfunctie omdat de ‘ik’ het goede voorbeeld gaf. In het kader van dit onderzoek was dat het stoppen met roken.

Assertieven met waardeoordeel

Een andere subcategorie die wij hanteerden was assertieven die een waardeoordeel uitspraken (bijvoorbeeld “Slechte gewoonte joh dat roken”, U386). Hierbij diende de toevoeging van het waardeoordeel, dat roken gezien zou moeten worden als een slechte eigenschap in zijn algemeenheid, tot het ontmoedigen van de ander om te roken.

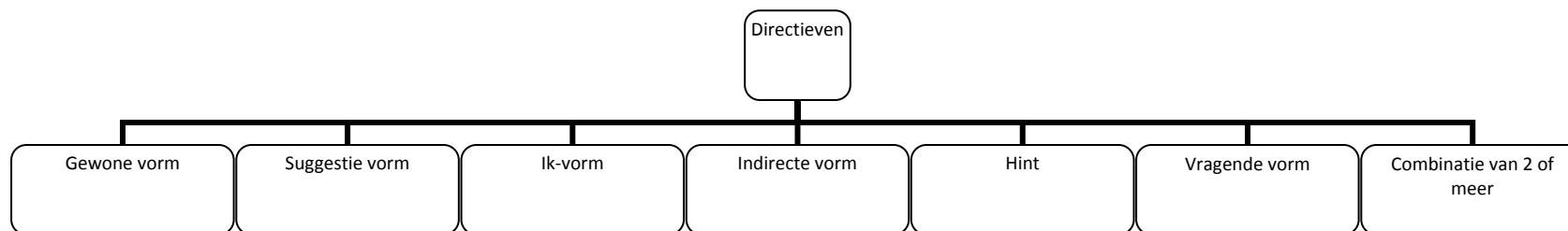
Assertief met combinatie van voorbeeldfunctie en waardeoordeel

Daarbij was nog een combinatie van beide mogelijk (bijvoorbeeld “Nee, ik ben gelukkig al [eh een] jaar gestopt, U314).

Gewone directieven

Binnen de directieven maakten wij ook gebruik van subcategorieën. Het gewone directief bestaat, zoals eerder vermeld, uit een taaluiting waarbij iemand ergens toe wordt bewogen (bijvoorbeeld “Maar jij moet ook stoppen”, U387). In Figuur 3 wordt een overzicht gegeven van alle directieven.

Figuur 3. *Directieven*

Suggesterende directieven

Een andere vorm waarin het directief voorkwam noemen wij suggesterend, omdat hij verzacht werd door woorden zoals 'zou' of 'eigenlijk' (bijvoorbeeld "Je zou moeten stoppen", U400). Je zegt daarmee dat iemand eigenlijk moet stoppen, zonder daarbij de ander dit direct op te leggen. Je raadt het de ander aan. Om deze reden noemden wij deze vorm suggesterend.

Directieven met ik-vorm

Verder was er het directief waar de 'ik' in voorkwam (bijvoorbeeld "Ik vind dat je moet stoppen maar", U396). Door de 'ik' te gebruiken, werd de 'oplegging van de actie' versterkt. Het is, omdat er vanuit de ik-persoon wordt gesproken, een directe manier om iemand aan te spreken.

Directieven in vragende vorm

Het directief in vragende vorm formuleren was een 'trucje' waardoor het minder opviel dat de spreker de hoorder ergens toe wilde bewegen, maar in feite veranderde het niets aan de inhoud. Toch was het een slimme vorm van formuleren, omdat het leek alsof de spreker op zoek was naar het antwoord en zich interesseerde voor de gesprekspartner (voorbeeld "Waarom stop je niet met roken?", U388).

Indirecte directieven

De categorie 'indirecte directief' lijkt op een tegenstelling. Het indirecte directief spreekt 'jij' wel aan om iets te doen of te laten, maar dit werd vervolgens ingepakt of verzacht (bijvoorbeeld "Als ik jou was zou ik ook stoppen", U390). In dit voorbeeld werd gebruik gemaakt van de verplaatsing van de 'ik' in de ander en was er in mindere mate een confrontatie. De 'ik' adviseerde immers slechts wat hij zelf ook zou doen en op deze manier liet hij zien dat hij het beste met de ander voor had.

Hint

De laatste categorie tot slot was de 'hint' en het meest moeilijk te definiëren. Toch wilden wij deze speciale vorm van ontmoedigen niet op één hoop scharen met de rest, omdat de manier van formulering zo afweek van de andere categorieën dat hij zijn eigen subcategorie verdiende. Het was een indirecte manier van formuleren, waarbij er op iets werd gedoeld wat de spreker niet concreet werd. Voor de interpretatie was vaak kennis van de situatie nodig waarin de hint zich voordeed. Een voorbeeld hiervan was "Waarom vergeet iemand zijn sigaretten?" en vervolgens er achteraan "Die zou ook stoppen" (U388). Deze cynisch bedoelde hint werd door A ingezet als een ontmoediging. Door niet direct te zeggen "Je moet stoppen" maar een aanleiding te zoeken, in dit geval het vergeten pakje sigaretten dat er nog lag, en hier een reden voor te verzinnen, probeerde A op impliciete wijze duidelijk te maken dat L moest stoppen met roken.

3.4 Topicverandering

In een gesprek volgden verschillende onderwerpen, topics, elkaar op. Er werd continu van het ene naar het andere topic overgaan door zowel P, L als A. Het gesprek kon op verschillende manieren van een willekeurig ander onderwerp uitmonden op het onderwerp rookgedrag. Werd het topic 'roken' juist beëindigd, dan kon

een piepton voor een volgend muziekfragment een aanleiding zijn, maar bijvoorbeeld ook een vraag van A (“Welke opleiding volg je?”) kon het topic veranderen. Gespreksdeelnemers hadden gemeenschappelijke en voor elkaar herkenbare procedures om deze topicverandering te bewerkstelligen. In deze analyse wordt onderscheid gemaakt tussen twee manieren waarop topicverandering werd geïnitieerd. Deze manieren van topicverandering zijn afgeleid van Harvey Sacks (1992):

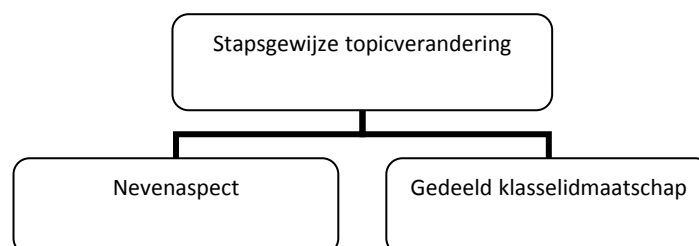
1. Stapsgewijze topicverandering
2. Afgebakende topicverandering

Hieronder wordt uiteengezet wat onder deze vormen van topicverandering werd verstaan en waar op werd gelet om de topicverandering als zodanig te definiëren. Wij wilden uiteindelijk weten op welke manier de topicverandering bijdroeg aan het meer legitimeren van roken en vertellen over stoppogingen.

Stapsgewijze topicverandering

In het geval van stapsgewijze topicverandering werd er een bruggetje gemaakt met het huidige topic om een nieuw topic te initiëren. Hierdoor ontstond een vloeiende, geleidelijke overgang naar een volgend topic. Topicale coherentie speelde hierbij een rol: de procedures waarmee gespreksdeelnemers een volgende bijdrage presenteerden als een vervolg dat paste in de interactie tot dan toe. Gespreksdeelnemers zijn van nature geneigd om een topic zo te plaatsen dat er een natuurlijke aansluiting ontstaat. Op deze manier levert de context een verklaring waarom het nieuwe onderwerp juist op dat moment wordt ingebracht. Er bestaan verschillende technieken waarmee nieuwe topics worden gerelateerd aan de vorige. In dit onderzoek werden twee manieren van stapsgewijze topicverandering onderscheiden, gebaseerd op het classificatiesysteem van Sacks (1992): een nevenaspect en een gedeeld klasselidmaatschap (zie figuur 4).

Figuur 4. *Stapsgewijze topicverandering*

Bij een nevenaspect werd een bijzaak van het lopende topic gebruikt als aanleiding om een nieuw topic te introduceren. Fragment 2 illustreert een voorbeeld van stapsgewijze topicverandering door middel van een nevenaspect.

Fragment 2. *Stapsgewijze topicverandering: nevenaspect (U315: jongens, actief)*

1	L:	vind je het erg als ik er eentje (.) opsteek?	<i>L. haalt zijn sigaretten uit zijn broekzak</i>
2	A:	het is wel een slechte eigenschap	<i>A. schudt zijn hoofd</i>

In regel 1 haalt L zijn sigaretten uit zijn broekzak. Hij vraagt vervolgens aan A toestemming om een sigaret op te steken. Het feit dat L uit zichzelf over roken is begonnen, maakt het voor A gemakkelijker om op dit topic door te gaan. L heeft in principe het topic al geopend. A zet het topic voort door een bruggetje te creëren in de vorm van een ontmoediging in regel 2: "Het is wel een slechte eigenschap". Hij noemt hier niet expliciet wát een slechte eigenschap is, want dat is duidelijk voor L. Het topic roken was immers al opgestart door L. Het wijzen op het feit dat roken een slechte eigenschap is, zie ik daarom als een nevenaspect van de vraag van L om een sigaret op te steken. Een stapsgewijze overgang kan ook ontstaan wanneer er een item wordt aangesneden dat tot dezelfde klasse behoort als het eerder besproken onderwerp. De klassen worden bepaald door zowel conventionele klassen (zoals, bloemen, beroepen enz.) als de context van het gesprek (bijvoorbeeld argumenten waarom iemand te laat is, die onderling niets met elkaar van doen hebben). In Fragment 3 wordt een voorbeeld gegeven van stapsgewijze onderwerpsverandering door middel van gedeeld klasselidmaatschap.

Fragment 3. *Stapsgewijze topicverandering: gedeeld klasselidmaatschap (U314: jongens, actief)*

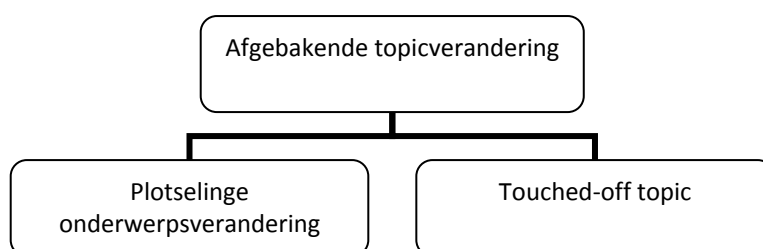
1	L:	ja, toen ik zestien was gewoon eh	
2		bomberjackies aan en dat soort dingen, weet je wel	<i>A lacht</i>
3	L:	(onverstaanbaar)	
4		heb je het eerder gehoord?	
5	A:	ik heb ook een fase gehad dat ik ook begonnen ben met	
6		roken maar	<i>gegniffel van A</i>
7	A:	maar ik ben wel z <u>zo</u> blij dat ik nu gestopt ben	

In fragment 3 praten A en L over hun pubertijd. L vertelt in regel 2 over de kleding die hij droeg toen hij zestien was. In regel 5 haakt A hierop in door te vertellen dat hij in die fase van zijn leven ook is begonnen met roken. Meteen daarna, in regel 7, volgt de ontmoediging van A. In dit geval horen kleding en roken tot dezelfde klasse, namelijk: gedrag in de pubertijd. Omdat zowel kleding als roken betrekking heeft op de pubertijd, gaat het hier dus om een gedeeld klasselidmaatschap.

Afgebakende topicverandering

Was de overgang afgebakend, dan kwam het nieuwe topic plotseling uit de lucht vallen, zonder inhoudelijke link met eerdere gebeurtenissen. Een afgebakende topicverandering kon zowel door de spreker als door de hoorder worden geïnitieerd. Als de hoorder aangaf geïnteresseerd te zijn om meer over het onderwerp te horen, werd het nieuwe topic uitgewerkt. Een afgebakende topicverandering laat een breuk met het lopende topic zien. In dit onderzoek onderscheid ik twee technieken van afgebakende topicverandering: plotselinge onderwerpsverandering en touched-off topics (zie figuur 5).

Figuur 5. Afgebakende topicverandering

In het geval van plotselinge onderwerpsverandering werd het nieuwe topic zonder enige aanleiding vooraf of aankondiging ter sprake gebracht. Fragment 4 laat hiervan een voorbeeld zien.

Fragment 4. Afgebakende topicverandering: plotselings onderwerpsverandering (U357: meisjes, passief)

1	L:	ja daar hou 'k wel van	<i>A. en L. discussiëren over het muziekfragment</i>
2	A:	ik ook wel	
3	L:	dus	
4	A:	zo	<i>A. en L. schieten allebei in de lach.</i>
5		ooh ik ben zo blij dat ik gestopt ben met roken	<i>A. leunt achterover en wrijft door haar haar.</i>
6		>sorry hoor<	

In regel 1 van fragment 4 praten A en L over het muziekfragment. L spreekt haar waardering hierover uit en A stemt daar vervolgens mee in. In regel 4 schieten ze allebei in de lach, waarna A de ontmoediging "Ooh ik ben zo blij dat ik gestopt ben met roken" geeft in regel 5. Het topic roken ontstaat hier geheel uit het niets. Een andere manier van afgebakende topicverandering is het gebruik van touched-off-topics. Sacks (1992) legt uit dat dit onderwerpen zijn die worden ingebracht vanwege een plotselinge aanleiding of onverwachte inval in het gesprek (Mazeland 2003, p201-208). Om het nieuwe topic op een natuurlijke manier deel te laten worden van het gesprek, deed A geregeld een handeling vooraf. Hij raakte bijvoorbeeld het pakje sigaretten aan voordat hij beweerde dat roken een slechte gewoonte was. Fragment 5 illustreert dit.

Fragment 5. Afgebakende topicverandering: touched-off topic (U333: meisjes, actief)

1	P:	nou [het zijn zes muziek fragmenten]	
2	A:	[ik vind hier een eh (.)] pakje sigaretten	<i>A. overhandigt het pakje aan P.</i>
3	P:	na de (.) oh (.) nee die zal wel van de vorige leeg zijn	<i>P. maakt het pakje open</i>
4		oh d'r zitten nog sigaretten in	
5		ik weet niet <u>of</u> jullie roken?	
6	L:	ik rook	<i>L. kijkt P. glimlachend aan en steekt haar hand op</i>
7	A:	ik ben gestopt	

In fragment 5 vindt A in regel 2 volgens de instructies een pakje sigaretten en geeft het aan P. Zij geeft aan dat ze verwacht dat het pakje leeg zal zijn, maar als ze het pakje opent blijken er toch sigaretten in te zitten. In

regel 5 vraagt ze daarom of A en L roken. Nadat L in regel 6 aangeeft dat ze inderdaad rookt, heeft A kans om in de daarop volgende regel (regel 7) de ontmoediging te geven. In dit geval wordt de ontmoediging dus gegeven naar aanleiding van een onverwachte inval in het gesprek: het pakje sigaretten dat door A wordt gevonden.

Gevallen waarbij A voorafgaand aan de ontmoediging met het pakje sigaretten of de asbak speelde, het aanraakte of oppakt, zagen wij als een plotselinge aanleiding voor een nieuw topic. Het was waarschijnlijk dat L deze handeling ook observeerde. Ook als L een sigaret opstak, was dit voor A een aanleiding om over roken te beginnen. Het viel dus onder touched-off topics. Als A alleen naar het pakje sigaretten of de asbak keek, werd dit echter niet tot deze categorie gerekend, want het was waarschijnlijk dat dit non-verbale gedrag L niet opviel. Drew (1997) zette uiteen dat gespreksdeelnemers vaak met een 'open-class repair initiation' reageerden (bijvoorbeeld wat?). Er zijn aanwijzingen dat de ongespecificeerde herstelinitiatie een techniek is om te reageren op het voorstel van topicverandering. Verklaringen daarvoor kunnen zijn dat de recipiënt tijd nodig heeft om zich aan te passen aan zo'n verandering van onderwerp of misschien is het een poging om over de verandering te onderhandelen (Mazeland 2003, p187-201).

Samenvattend topicverandering

Er werd bestudeerd hoe de ontmoedigingen en dus het onderwerp stoppen met roken werd geïnitieerd. Was het door middel van een stapsgewijze topicchange (nevenaspect, gedeeld klasse-lidmaatschap)? Of kwam het door een afgebakende topicchange (plotselinge onderwerpverandering, touched-off-topic)? Of was de veroorzaker lachen of het uitblijven van oogcontact? Wat voor effect had dit op de hoeveelheid aan vertellingen over roken en stoppogingen?

3.5 Topicafsluiting

Manieren van topicafsluiting

Gespreksdeelnemers hebben vaak een reden om met iemand te spreken, afgezien van het feit dat topics tijdens een gesprek opkomen of op zijn minst zo gepresenteerd worden. In dit geval had A een reden om met L in gesprek te gaan (over het rookgedrag). L had daarentegen geen reden om een conversatie met A te starten. Ze namen zich vaak voor iets, dat ze van tevoren hadden bedacht, te vertellen. Dat soort onderwerpen moesten dan op een bepaalde manier worden aangesneden. Bij een vergadering wordt dat probleem opgelost door een agenda. De agenda wordt dan gebruikt om het volgende onderwerp te bespreken. In dit onderzoek was er ook iets soortgelijks aan de hand. A had instructies gekregen om het onderwerp roken drie keer aan bod te laten komen door middel van een ontmoediging. In het experiment werd voornamelijk over muziek gediscussieerd, maar als deze discussies waren afgesloten en er resterende tijd was, kwamen ook andere onderwerpen aan bod zoals familie, hobby's en opleiding. Op het moment dat het volgens de instructies tijd was voor een ontmoediging, werd door A het onderwerp roken aangesneden. In dit geval was A dus degene die de topics initieerde, bijvoorbeeld met de uiting "Waarom stop je niet met roken?" Na elke ontmoediging van A konden één of meerdere beurten volgen die tot het topic 'rookgedrag en/of stoppogingen' behoorden. Het topic kon vervolgens op verschillende manieren worden afgesloten. In deze analyse werd bestudeerd welke

gespreksdeelnemer het topic afsloot. Er werd onderscheid gemaakt tussen A die het topic afsloot, L die het topic afsloot en omgevingsfactoren die ervoor zorgden dat het huidige topic werd beëindigd. Fragment 6 illustreert een voorbeeld van de laatstgenoemde manier van topicafsluiting.

Fragment 6. *Topicafsluiting door omgevingsfactoren (U315: jongens, actief)*

1	P:	hij is nog vol (.) ik weet niet of jullie roken?	
2	A:	nee ik ben gelukkig al een jaar geleden gestopt	<i>A. kijkt P. aan terwijl hij dit zegt</i>
3	L:	ik rook	<i>L. steekt zijn hand in de lucht</i>
4	P:	jij rookt nou ja (.) ik eh::: leg ik em op tafel	<i>L. laat zijn pakje sigaretten zien en legt hem op tafel</i>
5		heb je er bezwaar tegen als er wordt gerookt↓	

In fragment 6 in regel 2 ontmoedigt A door de uiting: “Nee ik ben gelukkig al een jaar geleden gestopt”, waarop L vertelt dat hij wel rookt. Wat P vervolgens zegt vanaf regel 4, behoort tot het script van P. Het gesprek gaat vanaf dat moment niet meer over het rookgedrag, maar over het pakje sigaretten dat op tafel ligt.

Het script was, net zoals de pieptoon die te horen is tussen de muziekfragmenten door, een factor die topicbeëindiging kan bewerkstelligen. In de tweede plaats werd er bestudeerd op welke manier het topic werd beëindigd. Hiervoor onderscheidden wij vier categorieën. De eerste categorie was het dood laten bloeden van het gesprek door A of L. Er werd dan niet meer gereageerd, vaak ontstond er een lange stilte voordat er een nieuw topic werd geopend. De tweede categorie bestond uit het concreet maken dat het onderwerp werd beëindigd, bijvoorbeeld door te zeggen “Back to business” (U375) en vervolgens de discussie over het muziekfragment voor te zetten. Een derde categorie was het indirect afkappen van het gesprek. Dit gebeurde bijvoorbeeld door het voorlezen van een vraag over het muziekexperiment “Hebben jullie het lied ooit eerder gehoord?” (U367). De laatste en vierde categorie was een omgevingsfactor waardoor het topic werd afgesloten, zoals de pieptoon of een geluid van buiten. Na de pieptoon luisterden L en A naar het muziekfragment en waren dus niet meer in staat het gesprek voort te zetten. Fragment 7 illustreert het geval van het indirect afkappen van het onderwerp.

Fragment 7. *Topicafsluiting: het topic indirect afkappen (U319: meisjes, actief)*

1	A:	ooh dan heb je nog de <tijd>	
2	L:	ja	
3		hoe maar <u>hoezo</u> dan opeens?	
4		wou je niet meer roken	
5	A:	is slecht voor je	
6	L:	ja is ook zo maar <u>opeens</u> je hebt toch een reden	<i>A. is bezig met haar telefoon</i>
7	A:	ik heb een gemiste oproep	

In fragment 7 praten L en A over roken. Het onderwerp wordt afgesloten door A, zij kijkt op haar telefoon en geeft in regel 7 aan dat zij een gemiste oproep heeft. Hiermee in het topic ‘roken’ beëindigd, een voorbeeld van het indirect afkappen van het onderwerp.

3.6 Hoeveelheid van vertelling

Uiteindelijk wilden wij weten hoe de omstandigheden van de ontmoedigingen (formulering, topicverandering, gebruik van continueerders, lachen en oogcontact) bijdroegen aan de legitimatie van roken en vertellen over stoppogingen. Zoals eerder aangegeven classificeerden wij de ontmoedigingen volgens het besproken classificatiesysteem en benoemden wij hoe het onderwerp op roken was gekomen (topicverandering). Om een volledig beeld te krijgen van het topic, besteedden wij ook aandacht aan de manier waarop het onderwerp werd afgesloten (topicafsluiting). Verder onderzochten wij de invloed van het al dan niet gebruikmaken van continueerders op de mate waarin de jongere vertelde over zijn of haar rookgedrag.

Continueerders

Sprekers waren niet altijd op de hoogte van de (voor)kennis van de luisteraar, daarom controleerden zij regelmatig of de luisteraar hen begreep. Om te bevestigen dat de luisteraar het volgde, kon hij dat aangeven door regelmatig te knikken en “ja” of “hm hm” te zeggen, ook als de spreker nog niet klaar was met zijn verhaal. Continueerders zijn hoordersbijdragen die optraden vaak op of net na het einde van een beurteenheid, zodat duidelijk werd dat de hoorder de voorafgaande beurt probleemloos had verwerkt. Als continueerders achterwege bleven kon dat een aanleiding zijn voor de spreker om te vermoeden dat de hoorder niet meer luisterde of iets niet begreep (Taal in actie, Houtkoop en Koole).

Binnen dit onderzoek werden uitingen alleen als continueerders gezien, wanneer ze de functie hadden het gesprek gaande te houden. Continueerders waren geen antwoord op een eerdere vraag en ze hadden geen toegevoegde nieuws waarde aan het gesprek dat gaande was. Zo is in fragment 8 regel 2 een continueerder te zien, namelijk “Ja?”.

Fragment 8. *Continueerder (U375: jongens, passief)*

1	A:	ik ben blij dat ik dat niet meer doe trouwens	<i>A wijst op asbak terwijl hij dit zegt en kijkt L niet aan</i>
2	L:	ja?	<i>L kijkt A aan</i>
3	A:	ja:: zeker	

Deze “Ja” was geen antwoord op een vraag en had geen toegevoegde nieuws waarde. Het was een vraag, maar het leek vreemd om iets wat iemand zojuist had verklaard in twijfel te trekken, terwijl het ging om een mening. De “Ja?” was dus een uitnodiging om verder te praten over waarom A zo blij is dat hij niet meer rookte. Fragment 9 geeft in regel 99 een voorbeeld van een uiting die niet werd gerekend als continueerder, namelijk “Ja, precies”.

Fragment 9. *Geen continueerder (U375: jongens, passief)*

1	L:	nee	
2		ik heb ook eh (.)	
3		eh wel plannen niet ermee door te gaan	
4		ik doe het echt puur omehh	
5		omdat ik het af en toe ff lekker vind	<i>L kijkt A niet aan als hij dit zegt</i>
6	A:	uhuh:::	
7	L:	net zoals ik een lekker broodje eet, weet je wel?	<i>L kijkt A weer aan</i>
8	A:	jah:::	
9	L:	[maar], ik ben er niet verslaafd aan	
10	A:	[nee]j:::, net als je ook wel eens naar de Mc Donalds gaat	
11		[(onverstaanbaar)]	
12	L:	[ja, precies]	

Er is een gesprek gaande waarin roken vergeleken wordt met andere slechte gewoontes, zoals het eten van een lekker broodje en het eten bij Mc Donalds. Doordat L hier zegt “Ja, precies” bevestigt hij de vergelijking van roken met het eten van Mc Donalds. In deze zin voegt de opmerking informatie toe en is het niet puur een uitnodiging om verder te praten. Sterker nog, deze uitingen zijn onderdeel van een gezichtsbeschermende actie. L heeft namelijk aangegeven niet verslaafd te zijn. Doordat A reageert met “Neej” en een vergelijking maakt met een andere slechte gewoonte, die zich wel eens voordoet, redt hij het gezicht van L. Doordat A vervolgens deze vergelijking bevestigt, zijn ze het erover eens dat hij geen gezichtsverlies heeft geleden. Iedereen doet tenslotte wel eens een keer iets ‘fouts’.

Nieuw onderwerp

Wanneer volgde er een reactie op de ontmoediging en wanneer werd er een nieuw onderwerp ingeluid? Het was soms moeilijk te beoordelen of hetzelfde onderwerp doorging, bijvoorbeeld wanneer het een niet-geprefereerde voortzetting betrof. In de conversatieanalyse spreekt men van aangrenzende paren, die uit twee uitingen bestaan die elkaar opvolgen, geproduceerd door aparte sprekers. Het tweede paardeel moet passen in het paartype dat het eerste paardeel begint, wil men spreken van een geprefereerde voortzetting. Wanneer we uitgaan van ontmoedigingen, zoals in dit onderzoek, bestaat dit uit de plaatsing van de ontmoediging (eerste paardeel) en het ter harte nemen van de ontmoediging (tweede paardeel). Wanneer niet bevestigd werd dat L inderdaad moet stoppen met roken door L zelf, werd dit een niet geprefereerd paardeel of een niet geprefereerde voortzetting genoemd (Mazeland, 2003). Om duidelijk te maken wat voor aanpak wij hanteerden, wordt in Fragment 10 een twijfelachtig voorbeeld besproken.

Fragment 10. *Twijfelgeval: nieuw onderwerp? (U375: jongens, passief)*

1	A:	hee slechte gewoonte man (.) je moet echt stoppen	
2		je moet <u>echt stoppen</u>	<i>A kijkt L aan, L. kijkt lachend naar beneden</i>
3	L:	hoe lang had je gerookt:? ofzo	<i>L tikt sigaret af</i>
4	A:	eh::: vier: >jaar< (.) ongeveer	<i>L kijkt A. even aan en knikt</i>
5	L:	(onverstaanbaar)	
6		(Piep voor volgend muziekfragment)	
7	L:	en ging dat je goed af	
8		dat je in een keer kon stoppen ermee	
9	A:	ja gewoon in één keer ja (.) het was niet makkelijk	<i>L. tikt sigaret af en neemt een hijs</i>
10	L:	(onverstaanbaar)	

Er was gekozen om taalhandelingen zoals in fragment 10, regel 3 “Hoe lang had je gerookt?” mee te tellen als beurt. Dit ondanks dat het geen direct antwoord was zoals je op een dergelijk directief zou verwachten (zoals een “Ja, je hebt gelijk” of een verdediging van rookgedrag). De reden hiervoor is dat het onderwerp niet genegeerd werd, er werd wel degelijk doorgedaan op het onderwerp stoppen met roken, alleen gebeurde dit door middel van een vraag, wat een niet-geprefereerde actie is. Als wij hier heel rigide hadden geoordeeld dat het niet om een geprefereerde taalhandeling ging en daardoor er geen gesprek ontstond over roken en stoppogingen, zouden wij geen recht doen aan de resultaten. Er kwam namelijk wel degelijk een gesprek op gang, waarbij L informeerde hoe lang A gerookt had en met welk gemak en met hoeveel pogingen hij succesvol is geweest.

Het tellen van beurten

Per soort ontmoediging (zie classificatiesysteem) werd geteld hoeveel beurten de ontmoediging uitlokte. Eén beurt was het praten van A, L of P zolang er geen onderbreking plaatsvond door iemand anders. Een beurt kon dus uit verschillende uitingen bestaan die achter elkaar (eventueel met pauzes ertussen) door dezelfde persoon werden uitgesproken. Het kon echter voorkomen dat verschillende of dezelfde soort ontmoedigingen zich achter elkaar voordeden, zowel direct als met beurten ertussen. In het eerste geval werden, zoals vanzelfsprekend, de uitingen samengenomen en gezien als één beurt. De beurten die opvolgden werden gezien als gevolg van de combinatie van de uitingen. In het tweede geval werden de beurten die opvolgen, inclusief de volgende ontmoediging en de beurten die daaruit voortkwamen, samengenomen, tenzij er tussendoor sprake is van uitingen, die geen reactie waren op de ontmoediging. In het laatste geval werden de beurten die voortkwamen uit de ontmoedigingen niet gezien als gevolg van de combinatie, maar werd per soort ontmoediging gescoord hoeveel beurten hieruit voortkwamen. Om dit duidelijk te maken wordt hiervan een voorbeeld besproken, zie Fragment 11.

Fragment 11. Assertief combinatie (voorbeeld + waardeoordeel (U387: meisjes, actief)

1	A:	nee, ik ben gelukkig gestopt	<i>A kijkt L aan en L kijkt terug</i>
2	L:	heb je er bezwaar tegen als ik rook?	<i>L kijkt A aan</i>
3	P:	>ik wilde al zeggen<	
4		heb je er bezwaar tegen als er binnen ge[rookt] wordt?	
5	A:	[nee]	
6		nee, is goed	<i>A kijkt L aan</i>
7	P:	nee	
8	A:	maar jij moet ook stoppen	<i>A kijkt L aan</i>
9			<i>L en P lachen terwijl P het pakje op tafel gooit</i>
10	L:	zit er nog in?	
11	P:	er <u>zit</u> nog in	
12	L:	oh ↑	
13	P:	dus ik leg hem op tafel	
14		uhm	

Fragment 11 is zo'n geval waarbij een assertief combinatie (voorbeeld + waardeoordeel) in regel 1 en een gewone directief in regel 2 wordt ingezet. Normaal gesproken zouden de beurten die voortkomen uit de assertief combinatie en gewone directief samengenomen worden als één gesprek omdat ze zich achter elkaar voordoen. Maar in dit geval worden de beurten vanaf regel 3 tot en met 7 niet meegerekend, omdat zij geen reactie zijn op de ontmoediging, maar onderdeel van het script dat gevolgd moet worden. Hierdoor ontstaat een afstand tussen de reactie op de assertief combi en de gewone directief en worden ze niet samengenomen.

4. Resultaten

4.1 Hoeveelheid van vertelling

In deze paragraaf wordt beschreven welk percentage van de ontmoedigen uitmondde in een gesprek en het aantal beurten dat gemiddeld voortkwam uit een ontmoediging. Wij spreken van een gesprek bij een conversatie bestaande uit minimaal vijf beurten. In totaal waren er 86 ontmoedigen. Hiervan kon 44,2 procent een gesprek worden genoemd, omdat er sprake was van vijf beurten of meer. Iets minder dan de helft van de ontmoedigen leidde dus tot een gesprek tussen L en A. De overige ontmoedigen bevatten minder dan vijf beurten en werden daarom geen gesprek genoemd. Tabel 4 geeft een overzicht van de percentages.

Tabel 4. *Het percentage ontmoedigen dat resulteerde in een gesprek, overall en per ontmoediging.*

	(%)
Geen gesprek (> vijf beurten)	55,8
Gesprek (< vijf beurten)	44,2
<hr/>	
1 ^e ontmoediging	18,4
2 ^e ontmoediging	54,7
3 ^e ontmoediging	64,4

In Tabel 4 is ook het percentage ontmoedigen af te lezen dat eindigde in een gesprek van de drie momenten waarop de ontmoedigen plaatsvonden. Ontmoediging één gebeurde tijdens de instructie, ontmoediging twee na het derde muziekfragment en ontmoediging drie na het vijfde muziekfragment. Tijdens de eerste ontmoediging mondde 18,4 procent van de ontmoedigen uit in een gesprek. In de tweede ontmoediging was dit 54,7 procent en in de derde 64,4 procent. Het feit dat er in de eerste ontmoediging minder gesprekken ontstonden, is waarschijnlijk te verklaren door de rol van de proefleider (in het vervolg P). Zij ging vlak na ontmoediging één verder met het uitleggen van de instructies voor het experiment. Er bleef vanwege de instructies van P voor L minder ruimte over om door te gaan op de ontmoediging. Fragment 12 illustreert dit.

Fragment 12. Instructies van P tijdens ontmoediging één (U333: meisjes, actief)

1	P:	nou [het zijn zes muziek fragmenten]	<i>P. geeft instructie over het experiment</i>
2	A:	[ik vind hier een eh (.)] pakje sigaretten	<i>A. overhandigt het pakje aan P.</i>
3	P:	na de (.) oh (.) nee die zal wel van de vorige leeg zijn	
4		oh d'r zitten nog sigaretten in	<i>P. maakt het pakje open</i>
5		ik weet niet <u>of</u> jullie roken?	<i>L. kijkt P. glimlachend aan</i>
6	L:	ik rook	<i>L. steekt haar hand op</i>
7	A:	ik ben gestopt	<i>L. glimlacht, A. kijkt P aan.</i>
8		zou jij ook moeten doen	<i>A. knikt en kijkt naar L., A kijkt weg.</i>
9	P:	heb je d'r bezwaar tegen als er binnen wordt gerookt?	<i>L. kijkt de hele tijd naar A.</i>

In regel 7 en 8 geeft A de ontmoediging: "Ik ben gestopt, zou jij ook moeten doen". L reageert hier niet op, in regel 9 gaat P verder met het script. Zonder deze onderbreking van P hadden A en L de kans om een gesprek te beginnen over het roken. Ook werd de rol die geslacht en conditie (actieve of passieve ontmoediging) speelden in het ontstaan van een gesprek bestudeerd. In Tabel 5 wordt dit, samen met het aantal door de ontmoediging uitgelokte beurten, gepresenteerd.

Tabel 5. Het percentage ontmoedigingen dat resulteerde in een gesprek en het gemiddelde aantal beurten dat daaruit voortkwam, per geslacht en per conditie

	<i>Ontmoedigingen (%)</i>	<i>Aantal beurten</i>
<i>Geslacht</i>		
- Man	38,6	5,0
- Vrouw	50,0	7,0
<i>Conditie</i>		
- Passief	44,4	7,0
- Actief	43,9	6,0

Er werden gemiddeld door 86 ontmoedigingen zes beurten per ontmoediging uitgelokt. Van de 44 ontmoedigingen in de conditie van de jongens liep 38,6 procent uit op een gesprek. Gemiddeld waren er vijf beurten. Van de 42 ontmoedigingen in de conditie van de meisjes, liep vijftig procent uit op een gesprek, waarbij er gemiddeld zeven beurten waren. In de actieve conditie waren 41 ontmoedigingen waarvan 43,9 procent een gesprek teweeg bracht met een gemiddeld aantal beurten van zes. Van de 45 ontmoedigingen in de passieve conditie liep 44,4 procent uit op een gesprek en lokte de ontmoediging gemiddeld zeven beurten uit. In Fragment 13 wordt een voorbeeld gegeven van een actieve ontmoediging waaruit slechts twee beurten voortkwamen.

Fragment 13. *Actieve ontmoediging (U386: meisjes, actief)*

1	A:	ben blij dat ik gestopt ben met roken <u>loh</u>	<i>A zit aan het pakje sigaretten</i>
2	A:	zou je ook moeten doen	<i>A kijkt L niet aan en L lacht aan het einde van de zin</i>
3	L:	hebben jullie dit lied ooit eerder gehoord?	

In Fragment 13 geeft A in regel 1 en 2 de ontmoediging. In regel 3 is te zien dat L er niet op reageert, de ontmoediging wordt volkomen genegeerd. L begint over het muziekfragment en wil de discussie starten. In de actieve conditie is dit een fenomeen dat vaker werd gesignaleerd. Wellicht is L geschrokken van de actieve ontmoediging die een stuk directer is dan een passieve ontmoediging. Over beide condities werden in veruit de meeste gevallen werden één, twee of drie beurten uitgelokt. In zeventien gevallen van de 86 werden er tien of meer beurten uitgelokt, in acht gevallen twintig of meer. Het maximale aantal beurten dat door één ontmoediging werd uitgelokt was veertig (na ontmoediging drie). Wij zullen dit uitzonderlijke geval nader bespreken, zie Fragment 14.

Fragment 14. *Een gedeelte van het gesprek dat volgde na de ontmoediging waaruit veertig beurten voortkwamen (U356: meisjes, passief)*

1	L:	<ik hou em op een acht>	<i>A. en L. discussiëren over het muziekfragment.</i>
2	A:	ik ook	<i>L. zucht</i>
3		^wie laat hier de^ sigaretten liggen (.) schande	<i>A. speelt met pakje sigaretten.</i>
4	L:	heb je het er nog moeilijk mee of eh:	<i>L. lacht en kijkt A. aan</i>
5	A:	nee in het begin was het moeilijk	<i>L. veegt haar haar achter haar oor</i>
6	L:	ja	
7		maar nu ben ik <echt> (.) <u>blij</u> want	<i>A. kijkt naar beneden</i>
8	L:	ja	
9	A:	het is toch slecht echt een slecht gevoel-	<i>A. en L. hebben oogcontact</i>
10	L:	heb je het nu niet moeilijk met het lekkere weer?	<i>A. went haar blik af</i>
11		dat had dat had ik heel erg	

In Fragment 14 speelt A met het pakje sigaretten alvorens zij de ontmoediging geeft. In regel 3 volgt een directief in de vorm van een hint, ze maakt een opmerking over de vergeten sigaretten. In regel 4 haakt L hierop in, wat vanzelfsprekend de bedoeling was van A. In het vervolg van het gesprek is te zien dat L blijft doorvragen. In regel 10 vraagt zij of het stoppen met roken niet moeilijk is nu het zulk lekker weer is. Het fragment geeft overigens alleen het eerste gedeelte van het gesprek weer. Als A vervolgens vraagt hoe lang L gestopt was tijdens haar laatste stoppoging, volgt er een lang verhaal. Op het moment dat het gesprek dreigt dood te bloeden, brengt A weer een nieuw onderwerp in: vrienden die roken. L gaat hierop in en begint een nieuw verhaal over haar rokende vrienden. Ze sluit af met een verhaal over haar ex en de stoppoging die zij samen ondernamen mislukte vanwege hem. Het gesprek werd beëindigd door de pieptoon voor het volgende muziekfragment. In dit gesprek met de meeste beurten, was te zien dat door telkens één vraag te stellen lange verhalen werden uitlokt. Er kwamen negen continueerders voor in dit gesprek. Hiermee zorgde A er mogelijk

voor dat L bleef doorpraten. In paragraaf 4.6 worden de continueerders uitgebreid behandeld. Uitleggen dat het gesprek niet werd beëindigd met een pieptoon, waardoor

4.2 Formulering

In deze paragraaf wordt bestudeerd hoe de ontmoediging werd geformuleerd. Hierbij werd onderscheid gemaakt tussen het moment waarop de ontmoediging werd gegeven (één, twee of drie), het soort ontmoediging (actief of passief) en het geslacht van de gespreksdeelnemers. Uiteindelijk werden de formuleringen van de ontmoedigingen in verband gebracht met het al dan niet ontstaan van een gesprek en het aantal beurten. Eerst werd de formulering van de ontmoedigingen bestudeerd. Er waren 86 momenten van ontmoediging, bestaande uit 161 losse uitingen waarmee werd ontmoedigd. Hiervan was 70,8 procent een assertief, een uiting waarbij de spreker iets over iets of iemand beweerde of veronderstelde. De overige ontmoedigingen (29,2 procent) was een directief, een poging van de spreker de hoorder ertoe te bewegen iets te doen of te laten. In Tabel 6 wordt een overzicht gegeven van alle gebruikte soorten formuleringen en subformuleringen.

Tabel 6. *Het percentages van voorkomen van soorten formuleringen in de ontmoedigingen*

Soort formulering	Formuleringen (%)
<i>Assertief</i>	70,8
- Voorbeeldfunctie	13,0
- Waardeoordeel	23,0
- Combinatie	34,8
voorbeeldfunctie met waardeoordeel	
<i>Directief</i>	29,2
- Gewone vorm	9,9
- Suggesterend	13,8
- Ik-vorm	0,6
- Indirect	1,2
- Vragend	1,2
- Hint	2,5

In Tabel 6 is te zien dat van de assertieven *de combinatie voorbeeldfunctie met waardeoordeel* het meeste voorkwam, Fragment 15 geeft daarvan een voorbeeld.

Fragment 15. *Een assertief combinatie voorbeeldfunctie met waardeoordeel (U400: jongens, actief)*

2	A:	sjezus ik ben zo blij dat ik gestopt ben met roken jonguh	<i>A kijkt naar pakje en gooit het op tafel</i>
3	L:	ja, ben je gestopt?	

In Fragment 15 is te lezen in regel 1 dat A blij is te zijn gestopt met roken, dit is een waardeoordeel. Het feit dat hij vanuit de eerste persoon (ik) spreekt, geeft aan dat het óók een voorbeeldfunctie is. In dit geval haakt L hierop in in regel 2. Met de vraag “Ja, ben je gestopt?” laat hij blijken dat hij geïnteresseerd is en meer wil weten. In dit geval heeft de assertief combinatie voorbeeldfunctie dus het gewenste effect: er ontstaat een gesprek. In Tabel 6 is te zien dat van de directieven de suggererende vorm het meest werd gebruikt, zie Fragment 16. L speelt tijdens het muziekfragment al met het pakje sigaretten.

Fragment 16. *Een directief in de suggererende vorm (U396: jongens, actief)*

1	A:	uoah ik ben zo blij dat ik niet meer rook he	
2		jij zou ook moeten stoppen	<i>Bij ‘stoppen’ kijkt A naar L en lacht.</i>
3			<i>A gooit pakje sigaretten op tafel</i>
4	L:	ook een aansteker	

In Fragment 16 begint A in regel 1 met ontmoedigen. Het stukje ‘zou moeten’ in regel 2 geeft aan dat A iets suggereert. Het is geen bevel, maar een suggestie en daarom is het een suggererende directief. In dit geval wordt er niet doorgegaan op de ontmoediging, het gesprek stopt na twee beurten (de twee ontmoedigingen zelf).

In overeenstemming met de instructies die werden gegeven, varieerde de keuze voor assertieven of directieven per moment waarop de ontmoediging werd geplaatst. In ontmoediging één werd in 34,7 procent van de gevallen gebruik gemaakt van een *assertief combinatie voorbeeldfunctie en waardeoordeel* en in 30,6 procent van de gevallen van een *assertief voorbeeldfunctie*. In de passieve conditie van ontmoediging één werd A geïnstrueerd om te zeggen: “Ik ben gelukkig gestopt met roken”, wat in bovengenoemde categorie was in te delen. In 18,4 procent werd het *suggerende directief* ingezet, wat paste bij de instructies van de actieve conditie: “Ik ben gelukkig gestopt met roken, jij zou eigenlijk ook moeten stoppen”.

In de tweede ontmoediging was de *assertief combinatie voorbeeldfunctie en waardeoordeel* het meest ingezet met 60,4 procent. Dit kwam overeen met de instructie: “Ik ben zo blij dat ik niet meer rook” voor de passieve conditie. Het *suggerende directief* kwam ook relatief vaak voor met zeventien procent, deze werd op de volgende wijze geïnstrueerd voor de actieve conditie: “Wat is het toch een slechte gewoonte dat roken, je zou er mee moeten stoppen”.

In ontmoediging drie werd juist het *assertief met waardeoordeel* veelvuldig ingezet, namelijk in 52,6 procent van de gevallen. Als er wordt gekeken naar de instructie die A kreeg, was daar inderdaad een waardeoordeel te vinden: “Wat is het toch een slechte gewoonte dat roken. Ik ga het ook niet meer doen” voor de passieve conditie en “Wat is het toch een slechte gewoonte dat roken, je zou er mee moeten stoppen” voor de actieve conditie.

Formuleringen kwamen niet alleen individueel voor, maar werden veelal met elkaar gecombineerd in één en dezelfde ontmoediging. Een enkele formulering brengt een ander effect teweeg dan een combinatie van formuleringen en elke combinatie is anders. Er werd daarom besloten bij de verdere analyse naar de

combinaties van de formuleringen te kijken. Zie fragment 17 voor een voorbeeld van een gecombineerde formulering.

Fragment 17. *Een gecombineerde formulering (U319: meisjes, actief)*

1	A:	nah ik ben gestopt	<i>A. en L. kijken elkaar aan</i>
2	L:	oh echt?	
3	A:	ja moet jij ook doen	<i>A. en L. kijken elkaar niet aan</i>

In Fragment 17 is gebruik gemaakt van een *assertief met voorbeeldfunctie*, te zien in het eerste gedeelte van de uiting in regel 1. Het tweede gedeelte van de uiting, in regel 3, is volgens het classificatieschema een *directief in de gewone vorm*. Assertieven werden gecombineerd met andere assertieven, maar ook met directieven. In 26 gevallen werd het assertief met een directief gecombineerd en in tien gevallen was er een assertief plus assertief combinatie. Hierbij werd een assertief met een voorbeeldfunctie bijvoorbeeld gecombineerd met een assertief combinatie van voorbeeldfunctie en waardeoordeel. Er werd bestudeerd of het aantal beurten dat na de ontmoediging volgde verschilde tussen combinaties met assertieven en directieven. De combinatie van een assertief met een directief leverde gemiddeld zeven beurten op, terwijl een assertief gecombineerd met een andere assertief gemiddeld twaalf beurten uitlokte. Hoewel de getallen te klein waren om hier een uitspraak over te doen, leek het erop dat de combinatie assertief plus assertief meer verhalen uitlokte. Fragment 18 en Fragment 19 geven van beide gevallen een voorbeeld.

Fragment 18. *Een combinatie assertief plus directief (U320: meisjes, actief)*

1	A:	ben toch wel blij da'k gestopt ben joh	<i>A. kijkt naar pakje sigaretten</i>
2	L:	waarmee met roken	
3	A:	ja (.) zou jij ook moeten doen	<i>A. en L. lachen. A. zoekt oogcontact met L.</i>
4	L:	ja, eigenlijk wel	<i>L. kijkt A. even aan en went vervolgens haar blik af.</i>
5		maar dat komt nog wel	
6	A:	ja komt goed	
7			<i>L. start de discussie over het muziekfragment.</i>

In Fragment 18 reageert L meteen in regel 2 al op het eerste deel van de ontmoediging in regel 1, de assertief: "Ben toch wel blij da'k gestopt ben joh". Omdat de ontmoediging uit de lucht komt vallen, vraagt L eerst om opheldering. In regel 3 volgt het tweede deel van de ontmoediging, de directief. In regel 4 geeft L A gelijk, maar met de daarop volgende uiting, "Dat komt nog", maakt ze impliciet kenbaar dat ze er niet dieper op wil ingaan. Het topic wordt hiermee afgewimpeld. Wellicht kwam de tweede ontmoediging (de directief) te direct over. Nadat A in regel 6 heeft gezegd dat het goed komt, sluit L het onderwerp door de discussie over het muziekfragment te starten. Het gesprek telde twee beurten. In Fragment 19 wordt een combinatie van een assertief plus een assertief gepresenteerd. L en A zijn bezig met het beoordelen van het muziekfragment.

Fragment 19. Een combinatie assertief plus assertief (U357: meisjes, passief)

1	L:	nog steeds even slecht	<i>A zit aan pakje sigaretten</i>
2	A:	<u>slechte</u> gewoonte joh dat roken	<i>A kijkt naar beneden</i>
3	L:	ja dat <u>WEET IK</u> MAAR JA	<i>L kijkt opzij en A niet aan</i>
4	A:	ik ga het echt <u>noo:::it</u> meer doen	
5	L:	[hoe lang heb je] gerookt	
6	A:	[(onverstaanbaar)]	
7		vanaf me (onverstaanbaar)	
8		tju::	

In Fragment 19 geeft A in regel 69 het eerste deel van de ontmoediging met een assertief. L reageert hierop door te zeggen dat zij zich ervan bewust is. A haakt hierop in door het tweede deel van de ontmoediging te geven, wederom een assertief. L's nieuwsgierigheid wordt geprikkeld en ze vraagt vervolgens hoe lang A had gerookt. Het gesprek begint nu bij A's vroegere rookgedrag, wat het minder confronterend maakt voor L. Vanaf regel 92 wisselen de rollen, vanaf dan stelt A de vragen. Hiermee nodigt ze L uit verhalen te vertellen over haar rookgedrag en daar gaat L op in. Het gehele gesprek telde 25 beurten, dat is meer dan het gesprek met de combinatie van een assertief met directief in Fragment 18 waarbij L snel afhaakte. Uiteindelijk werden de formuleringen van alle ontmoedigingen in verband gebracht met het aantal beurten, ofwel het al dan niet ontstaan van een gesprek. In Tabel 7 wordt weergegeven in hoeveel gevallen er een gesprek ontstond per soort (gecombineerde) formulering.

Tabel 7. Het aantal formuleringen van ontmoedigingen, dat uitmondde in een gesprek. AS = assertief. DT = directief.

Formulering van ontmoediging	In hoeveel gevallen ontstond er een gesprek (= > 5 beurten)?
AS met voorbeeldfunctie	1 van de 5
AS met waardeoordeel	1 van de 6
AS combinatie voorbeeldfunctie en waardeoordeel	7 van de 30
Combinatie: AS-voorbeeld + DT-suggererend	2 van de 5
Combinatie: AS-combi + DT-suggererend	3 van de 7
Combinatie: AS-waardeoordeel + DT-suggererend	0 van de 4
Combinatie: AS-voorbeeld + DT-gewone vorm	0 van de 1
Combinatie: AS-waardeoordeel AS-voorbeeld	3 van de 4
Combinatie: AS-voorbeeld + AS-voorbeeld	1 van de 1
Combinatie: AS-combi + DT-gewone vorm	3 van de 3
Combinatie: AS-combi + AS-combinatie	2 van de 2
Combinatie: AS-combi + AS-voorbeeld	1 van de 1
Combinatie: AS-waardeoordeel + DT-gewone vorm	4 van de 5
Combinatie: AS-waardeoordeel + DT-hint	1 van de 1
Combinatie: AS-waardeoordeel + DT-vragend	1 van de 1
Combinatie: AS-combinatie + AS-waardeoordeel	2 van de 2
Combinatie: AS-combinatie + DT-hint	1 van de 1
Combinatie van drie of meer	7 van de 10

Tabel 7 geeft aan dat bij het gebruik van een *assertief met waardeoordeel* in combinatie met een *directief in de gewone vorm* in vier van de vijf gevallen een gesprek ontstond, zie Fragment 20. Het gemiddelde aantal beurten van deze gesprekken was acht. Ter vergelijking, gemiddeld werden bij de 86 ontmoedigingen zes beurten uitgelokt.

Fragment 20. Een assertief met waardeoordeel plus directief in gewone vorm (U398: jongens, actief)

1		<i>Meteen na het muziekfragment tikt A. op het pakje</i>
2	A:	echt slechte gewoonte man je moet stoppen(h) <i>Er is heel even oogcontact, maar L. kijkt weg.</i>
3	L:	ja::: <i>L. en A. lachen allebei</i>
4	L:	zo hoe ben jij gestopt dan?

In Fragment 20 in regel 2 zet A de ontmoediging in, eerst een assertief met waardeoordeel: "Echt slechte gewoonte man" en daarop volgend een directief in gewone vorm: "Je moet stoppen". Nadat er even oogcontact is geweest, is L degene die wegkijkt waarna beide gespreksdeelnemers moeten lachen. L geeft A gelijk en vraagt hem in regel 4 hoe lang hij al gestopt is. Het gesprek wordt na zeven beurten afgekapt door A wanneer hij begint over het muziekfragment. In het gesprek waarbij na de ontmoediging veertig beurten volgden, werd overigens gebruik gemaakt van een *directief hint* in combinatie met een *assertief combinatie*.

Ook uit combinaties van drie of meer formuleringen kwamen relatief vaak gesprekken voort. Het gemiddelde aantal beurten hierbij was zes.

4.3 Topicverandering

In deze paragraaf wordt besproken door middel van welk soort topicverandering de ontmoedigen, en dus het onderwerp stoppen met roken, werden geïnitieerd. Uiteindelijk wordt de manier van topicverandering gerelateerd aan het aantal gesprekken dat voortkwam uit de ontmoedigen en het aantal beurten dat hiermee gepaard ging. Er werd onderscheid gemaakt tussen afgebakende en stapsgewijze topicverandering. In 98,2 procent van de gevallen was de onderwerpsverandering afgebakend. Hierbij kwam het nieuwe topic spontaan uit de lucht vallen zonder link met eerdere gebeurtenissen. Overige 1,8 procent verliep stapsgewijs, er werd een bruggetje gemaakt met het huidige topic om een nieuw topic te initiëren. Tabel 8 presenteert een overzicht van de topicveranderingen.

Tabel 8. *Het percentage van voorkomen van soorten topicverandering voor de ontmoedigen*

<i>Soort topicverandering</i>	<i>Aantal in percentages (%)</i>
<i>Afgebakende onderwerpsverandering</i>	
- Touched-off topic	64,7
- Plotselinge onderwerpverandering	32,9
<i>Stapsgewijze onderwerpsverandering</i>	
- Nevenaspect	1,2
- Gedeeld klasselidmaatschap	1,2

In Tabel 8 worden ook de subcategorieën van afgebakende en stapsgewijze topicverandering weergegeven. In 64,7 procent van de gevallen werd het topic veranderd door middel van de touched-off topic strategie. In die gevallen werd het topic roken ingebracht vanwege een plotselinge aanleiding of onverwachte inval in het gesprek. In de eerste ontmoediging ging het in alle gevallen om topicverandering door middel van een touched-off topic. Het vinden van een pakje sigaretten gaf een onverwachte aanleiding om het topic ‘roken’ te openen, Net als het pakje sigaretten oppakken of ermee spelen. In Fragment 21 wordt dit geïllustreerd. A en L discussiëren over het muziekfragment.

Fragment 21. *Topicverandering door middel van touched-off topics (U315: jongens, actief)*

1	L:	en wat is de titel (.) echt geen idee	
2	A:	°nee°	<i>A. pakt het pakje sigaretten en legt het op de tafel</i>
3	L:	hoe goed vind-	
4	A:	echt een <u>slechte</u> gewoonte [trouwens]	<i>A. en L. hebben geen oogcontact, L. ontwijkt.</i>

In regel 2 speelt A met het pakje sigaretten. Hij heeft het in zijn hand en legt het vervolgens op tafel. Het is de bedoeling dat L dit opmerkt, zodat het nieuwe topic op een natuurlijke wijze lijkt te ontstaan. In regel 4, vlak

daarna, brengt hij de ontmoediging in: “Echt een slechte gewoonte trouwens”. In dit geval gebruikt A het pakje sigaretten dus als aanleiding om het topic roken te openen, een typisch geval van touched-off topics. 32,9 procent van de topicveranderingen werd ingedeeld bij de categorie plotselinge onderwerpverandering. Het topic roken werd hierbij zonder enige aanleiding vooraf of aankondiging ter sprake gebracht. Bij 1,2 procent verliep de onderwerpsverandering stapsgewijs volgens een nevenaspect, hier werd een bijzaak van het lopende topic gebruikt als aanleiding om een nieuw topic te introduceren. Bij 1,2 procent was er een gedeeld klasselidmaatschap: het item dat werd aangesneden (roken) behoorde tot dezelfde klasse als het eerder besproken onderwerp (in dat geval: gedrag tijdens de pubertijd).

Omdat de stapsgewijze topicveranderingen in dit onderzoek zelden voorkwamen, wordt er dieper ingezoomd op de afgebakende topicveranderingen. De manier van initiëren van de afgebakende ontmoedigingen, touched-off topics of plotselinge onderwerpsveranderingen, werd in relatie gebracht met de hoeveelheid aan vertellingen. Er werd onderzocht of er al dan niet een gesprek over roken voortkwam uit de ontmoediging na een bepaalde vorm van topicverandering. Net als in de vorige paragraaf wordt een gesprek geoperationaliseerd als vijf of meer beurten. Touched-off topics kwamen 55 keer voor en in 36,4 procent van de gevallen leidden deze tot een gesprek. Plotselinge onderwerpsveranderingen daarentegen kwamen 28 keer voor en leidden in 60,7 procent van de gevallen tot een gesprek, zie Tabel 9.

Tabel 9. *Het percentage van soorten afgebakende topicverandering dat een gesprek uitlokte*

Afgebakende topicverandering	Gesprek (%)
Touched-off topics	36,4
Plotselinge onderwerpsveranderingen	60,7

In Tabel 9 is te zien dat er vaker een gesprek ontstond bij plotselinge onderwerpsverandering dan bij touched-off topics. Touched-off topics lokten minimaal één tot maximaal veertig beurten per ontmoediging uit. In 38,1 procent van de gevallen werden er twee beurten uitgelokt door deze vorm van topicverandering. Het gemiddelde aantal beurten dat door touched-off topics werd uitgelokt kwam uit op zes per ontmoediging. Plotselinge onderwerpsveranderingen lokten minimaal één tot maximaal 24 beurten per ontmoediging uit. Anders dan bij touched-off topics lokte de plotselinge onderwerpsverandering niet meestal twee beurten uit; er was weinig spreiding te zien in het aantal beurten. Het gemiddelde aantal beurten dat werd uitgelokt was zeven per ontmoediging. Plotselinge onderwerpsverandering resulteerden dus in meer beurten dan touched-off topics, zie Tabel 10.

Tabel 10. *Het aantal beurten dat werd uitgelokt door soorten afgebakende topicverandering*

Afgebakende topicverandering	Aantal beurten
Touched-off topics	6,0
Plotselinge onderwerpsveranderingen	7,0

Fragment 22 laat een plotselinge onderwerpsverandering zien die relatief veel beurten uitlokte. We bestuderen dit nader. Na de bespreking van het muziekfragment volgt een stilte, waarna A begint te praten.

Fragment 22. *Topicverandering door middel van plotselinge onderwerpsverandering (U376: jongens, passief)*

1	A:	ik ben wel blij dat ik er vanaf ben trouwens	
2		roken	<i>A kijkt naar beneden</i>
3			
4	L:	jah en je rookte wel	
5	A:	ja, ik rookte wel ja	
6		>best wel best wel< veel ook	
7	L:	maar gewoon in een keer gestopt, [of] geminderd?	
8	A:	[ja]	
9		nee, in een keer gestopt	
10		cold turkey	
11		keihard	<i>A heeft oogcontact met L als hij dit alles zegt</i>
12	L:	°ik ken dat niet jonguh°	
13			<i>L zegt dit op fluisterton en schudt met zijn hoofd</i>
14	A:	ja, je hoort ook van veel mensen van jo	<i>A schraapt keel</i>
15		als je wilt stoppen moet je ook in één keer stoppen	

In regel 1 brengt A plotseling, zonder enige aanleiding, het topic roken in. Hij beseft al snel dat L wellicht niet begrijpt waarover hij spreekt, vandaar de toevoeging “roken” in regel 2. L stelt in regel 4 een vraag waarop hij eigenlijk het antwoord al weet, A heeft immers net verteld dat hij er vanaf is. Hij maakt hiermee in elk geval duidelijk dat hij het topic accepteert en erop door wil gaan. L wordt nieuwsgierig en vraagt erop door in regel 7. Er ontstaat vervolgens een gesprek bestaande uit 24 beurten.

Er was een verschil in sekse te zien in de manier van topicverandering. Jongens openden in 69,8 procent van de gevallen topics volgens de touched-off strategie. Bij de meisjes was dit percentage 58,5 procent. Hun topicveranderingen vielen in 41,5 procent van de gevallen onder de categorie plotselinge onderwerpsverandering, terwijl dit percentage bij de jongens 23,3 procent was.

4.4 Non-verbale signalen tijdens de ontmoediging

Er werd gekeken in hoeverre er oogcontact werd gesignaleerd en werd gelachen door de gespreksdeelnemers tijdens de ontmoedigingen. Hierbij werden ook de verschillen in geslacht en tussen de condities (passieve of actieve ontmoediging) bestudeerd. Tot slot werd de vraag welk effect oogcontact en lachen had op de hoeveelheid aan vertellingen over roken en stoppogingen beantwoord.

Oogcontact

Er werd gekeken naar ontmoedigen waarbij er oogcontact was tussen de gespreksdeelnemers tegenover ontmoedigen waarbij het oogcontact ontbrak. Op 134 momenten werd tijdens de ontmoediging de aanwezigheid van oogcontact tussen de gespreksdeelnemers gescoord, zie Tabel 11.

Tabel 11. Oogcontact tijdens de ontmoedigen in percentages

Oogcontact	(%)
Aanwezig	41,8
Afwezig	53,7
Onzichtbaar	4,5

In Tabel 11 is te zien dat er in 53,7 procent van de momenten geen oogcontact was tussen de gespreksdeelnemers. Het uitblijven van oogcontact was wisselend toe te schrijven aan A, L of P aan L, het kwam bij alle gespreksdeelnemers ongeveer even vaak voor dat zij oogcontact ontweken. Tijdens 41,8 procent van de gescoorde momenten vond er wél oogcontact plaats, voornamelijk tussen A en L. In een enkel geval was er oogcontact tussen A en P en tussen L en P. In de overige 4,5 procent van de gevallen was het niet duidelijk zichtbaar of er oogcontact was. Het kon daarom niet worden gescoord. Jongens maakten in 39,3 procent van alle gevallen oogcontact met elkaar, bij meisjes was dit percentage 44,9 procent. Als gespreksdeelnemers elkaar niet aankeken tijdens de ontmoediging, volgde er in 58,3 procent van de gevallen een gesprek. Net als in voorgaande paragrafen wordt hier met een gesprek bedoeld: vijf beurten of meer. Als er wél oogcontact was, volgde er in 38,9 procent van de gevallen een gesprek. Gespreksdeelnemers waren dus meer bereid de ontmoediging te laten uitdraaien op een gesprek als zij elkaar niet aankeken. In Fragment 23 wordt een situatie geschetst waarin er geen oogcontact is.

Fragment 23. Het ontbreken van oogcontact tijdens de ontmoediging (U366: jongens, passief)

1	A:	ik ben eh gelukkig gestopt	A. en L kijken naar het pakje sigaretten
2	L:	ja ik ben jammer genoeg <u>niet</u> gestopt	L. kijkt P. glimlachend aan. A. lacht ook.

In Fragment 23 kijken A en L elkaar niet aan. In regel 1 geeft A de ontmoediging, hij vertelt dat hij gestopt is. Terwijl hij dit zegt kijkt hij naar het pakje sigaretten, net als L in regel 2 zegt dat hij helaas niet is gestopt ontstaat er oogcontact en lachen beide gespreksdeelnemers. Tijdens de ontmoediging zelf was er dus geen oogcontact. A kijkt niet, maar L doet ook geen poging om oogcontact te maken. Het gesprek telt slechts drie beurten, omdat P verdergaat met de instructies. Wellicht had het langer geduurd als dit niet het geval was, aangezien A en L elkaar niet aankeken en zich hierbij mogelijk 'veilig' voelden. We keken ook naar de verschillen in sekse, zie Tabel 12.

Tabel 12. *Het verschil in geslacht betreffende het verband tussen oogcontact tijdens de ontmoedigingen en het uitlokken van een gesprek, in percentages.*

	Man (%)	Vrouw (%)
Oogcontact	37,5	31,9
Geen oogcontact	51,4	63,2

In Tabel 12 is te zien, dat als jongens geen oogcontact maakten, er in 51,4 procent van de gevallen een gesprek volgde. Bij meisjes was dit percentage 63,2 procent. Was er wel oogcontact, dan gingen jongens in 37,5 procent van de gevallen met elkaar in gesprek en meisjes in 31,9 procent van de gevallen. Hieruit is gebleken dat beide geslachten de meeste gesprekken voerden zonder elkaar aan te kijken. Meisjes leken er meer waarde aan te hechten dan jongens dat het oogcontact afwezig was. Zij vertelden bij afwezigheid van oogcontact bijna twee keer zoveel, terwijl dit verschil bij jongens kleiner was. Tevens is er gekeken naar de verschillen in oogcontact tussen de passieve en de actieve ontmoedigingen. Werd er een actieve ontmoediging gegeven, dan maakten gespreksdeelnemers in 45,7 procent van de gevallen oogcontact met elkaar, bij de passieve ontmoedigingen was dit percentage 35,2 procent. In Tabel 13 wordt een gedetailleerder onderscheid gemaakt tussen de condities.

Tabel 13. *Het verschil in conditie betreffende het verband tussen oogcontact tijdens de ontmoedigingen en het uitlokken van een gesprek, in percentages.*

	Actief (%)	Passief (%)
Oogcontact	46,9	21,1
Geen oogcontact	50,0	65,0

In Tabel 13 is te zien dat, als er bij een actieve ontmoediging geen oogcontact was, er in vijftig procent van de gevallen een gesprek volgde. Bij de passieve ontmoedigingen was dit percentage 65 procent. Was er wel oogcontact, dan gingen A en L na de actieve ontmoediging in 46,9 procent van de gevallen met elkaar in gesprek, terwijl dit bij de passieve ontmoedigingen in 21,1 procent van de gevallen gebeurde. We kunnen hieruit opmaken dat elkaar niet aankijken er, vooral bij de passieve ontmoedigingen, voor zorgde dat er meer werd verteld. De aan- of afwezigheid van oogcontact werd vervolgens in relatie gebracht met het aantal beurten dat volgde na de ontmoedigingen. Hieruit is gebleken dat ontmoedigingen waarbij het oogcontact ontbrak gemiddeld acht beurten uitlokten, terwijl ontmoedigingen waarbij oogcontact was tussen gespreksdeelnemers gemiddeld zes beurten produceerden. Fragment 23 laat een ontmoediging zien waarbij L en A geen oogcontact hadden.

Fragment 23. *Het ontbreken van oogcontact tijdens de ontmoediging (U333: meisjes, actief)*

1	A:	ik ben wel blij dat ik gestopt ben met roken joh	<i>A. en L. kijken elkaar niet aan</i>
2		dat zou jij ook moeten doen	<i>L. kijkt A. lachend aan</i>
3			<i>Stilte van 2 sec. A. beantwoordt L's blik niet.</i>
4	L:	oh ik nee (.) de sigaret is <u>mijn</u> ding	<i>L. schudt haar hoofd en kijkt lachend naar beneden</i>
5	A:	ja?	
6	L:	maar oké ik heb geen idee wie dit is	<i>L. opent de discussie over het muziekfragment.</i>

In regel 1 en 2 geeft A de ontmoediging. In regel 2 is te zien dat L oogcontact probeert te maken, maar dat A er niet op in gaat. Gezien de stilte van twee seconden, wacht L mogelijk op nóg een uiting van A. In regel 4 vertelt zij dat de sigaret echt haar ding is, stoppen lijkt dus geen optie. A zet een continueerder in in regel 5 ("ja?"), maar deze heeft niet het gewenste effect. In de daarop volgende regel begint L de discussie over het muziekfragment. Fragment 24 laat een ontmoediging zien waarbij wél sprake was van oogcontact tussen L en A. Meteen na het muziekfragment steekt L een sigaret op.

Fragment 24 *Oogcontact tijdens de ontmoediging (U333: meisjes, actief)*

1	A:	>slechte gewoonte<	<i>A kijkt L aan en lacht</i>
2	L:	(onverstaanbaar)	<i>L kijkt A aan en knikt en lacht</i>
3		(.)	<i>A lacht nog steeds</i>
4	L:	nou dit vond ik op zich wel (.) chill	<i>L kijkt op papier, A kijkt ook niet naar L</i>

In regel 1 heeft A de ontmoediging: "Slechte gewoonte". A en L kijken elkaar aan. Wat L vervolgens in regel 2 zegt is onverstaanbaar. In regel 4 gaat zij over op een ander topic: het muziekfragment. Wellicht was de ontmoediging in combinatie met het moment van aankijken te confronterend, waardoor L koos voor een gemakkelijke uitweg: veranderen van onderwerp.

Lachen

Er werd gekeken naar ontmoedigingen waarbij er werd gelachen door de gespreksdeelnemers tegenover ontmoedigingen waarbij niet werd gelachen. Hierbij werden alle mogelijke vormen van lachen meegenomen. Het ging variërend om hardop lachen, glimlachen, grinniken of grijnzen. In de meeste gevallen werd er hardop gelachen, soms werden de woorden uitgesproken met een lach, werd er geglimlacht of één van de hierboven genoemde vormen van lachen. Op 135 momenten werd tijdens de ontmoediging al dan niet het lachen door de gespreksdeelnemers gescoord, zie Tabel 14.

Tabel 14. *Lachen tijdens de ontmoedigingen in percentages*

<i>Lachen</i>	
Afwezig	35,0
Aanwezig	65,0
- alleen A lacht	16,3
- alleen L lacht	5,9

- A en L lachen allebei	37,8
- Onzichtbaar	5,0

In 35 procent van de gevallen werd er niet gelachen op het moment dat de ontmoediging werd gegeven. In overige 65 procent werd er door één of meerdere gespreksdeelnemers gelachen tijdens de ontmoediging. In 16,3 procent van de gevallen lachte alleen A. In 5,9 procent van de gevallen lachte alleen L. In 37,8 procent van de gevallen lachten A en L allebei tijdens de ontmoediging. In vijf procent van de gevallen was het niet duidelijk zichtbaar of er werd gelachen. In de gesprekken van de jongens werd er in 61,8 procent van alle gevallen gelachen, bij meisjes was dit percentage 70,1 procent. Deze percentages verschillen weinig. Als gespreksdeelnemers niet lachten tijdens de ontmoediging, volgde er in 51,1 procent van de gevallen een gesprek. Net als in voorgaande paragrafen wordt hier met een gesprek bedoeld: vijf beurten of meer. Werd er wél gelachen, dan volgde er in 45,5 procent van de gevallen een gesprek. Gespreksdeelnemers waren dus iets meer bereid een gesprek te voeren als er niet werd gelachen. We keken ook naar de verschillen in sekse, zie Tabel 15.

Tabel 15. *Het verschil in geslacht betreffende het verband tussen lachen tijdens de ontmoedigingen en het uitlokken van een gesprek, in percentages.*

	Man	Vrouw
Lachen	47,6	43,8
Niet lachen	34,6	66,7

In Tabel 15 is te zien, dat als jongens niet lachten tijdens de ontmoediging, er in 34,6 procent van de gevallen een gesprek volgde. Bij meisjes was dit percentage 66,7 procent. Werd er wel gelachen, dan gingen jongens in 47,6 procent van de gevallen met elkaar in gesprek en meisjes in 43,8 procent van de gevallen. Hieruit is gebleken dat meisjes de meeste gesprekken voerden als er niet werd gelachen en jongens andersom. Tevens is er gekeken naar de verschillen in lachen tussen de passieve en de actieve ontmoedigingen. Werd er een actieve ontmoediging gegeven, dan maakten lachten gespreksdeelnemers in dertig procent van de gevallen. Bij de passieve ontmoedigingen was dit percentage 58,2 procent. In Tabel 16 wordt een gedetailleerder onderscheid gemaakt tussen de condities.

Tabel 16. *Het verschil in conditie betreffende het verband tussen lachen tijdens de ontmoedigingen en het uitlokken van een gesprek, in percentages.*

	Actief (%)	Passief (%)
Lachen	50,0	40,6
Niet lachen	41,7	60,9

In Tabel 16 is te zien dat, als er tijdens een actieve ontmoediging niet gelachen werd, er in 41,7 procent van de gevallen een gesprek volgde. Bij de passieve ontmoedigingen was dit percentage 60,9 procent. Werd er wel gelachen, dan gingen de leerlingen na de actieve ontmoediging in vijftig procent van de gevallen met elkaar in gesprek, terwijl dit bij de passieve ontmoedigingen in 40,6 procent van de gevallen gebeurde. We kunnen hieruit opmaken dat het uitblijven van lachen er bij de passieve ontmoedigingen voor zorgde dat er meer werd verteld. In de actieve conditie is het juist andersom, het lachen stimuleerde de gesprekken. Fragment 25 laat zien hoe de ontmoediging verliep in het geval dat zowel A als L niet lachte.

Fragment 25. *Afwezigheid van lachen tijdens de ontmoediging (U356: meisjes, passief)*

1	A:	nee in het begin was het moeilijk	
2	L:	ja	
3		maar nu ben ik <echt> (.) <u>blij</u> want	<i>A. kijkt naar beneden</i>
4	L:	ja	
5	A:	het is toch slecht echt een slecht gevoel-	<i>A. en L. hebben oogcontact</i>
6	L:	heb je het nu niet moeilijk met het lekkere weer?	<i>A. went haar blik af.</i>
7		dat had dat had ik heel erg	

In Fragment 25 geeft A het eerste gedeelte van de ontmoediging in regel 2. L reageert hierop met “Ja” en in regel 5 volgt A het met tweede deel van de ontmoediging. A en L kijken elkaar aan op dit moment maar er wordt niet gelachen. Waarschijnlijk vat L de ontmoediging van A daarom serieus op, ze vraagt erop door in regel 6. Na de ontmoediging volgen veertig beurten. Het al dan niet lachen werd vervolgens in relatie gebracht met het aantal beurten dat volgde na de ontmoedigingen. Hieruit is gebleken dat ontmoedigingen waarbij niet werd gelachen gemiddeld acht beurten uitlokten, terwijl ontmoedigingen waarbij werd gelachen door gespreksdeelnemers gemiddeld vijf beurten produceerden. Lachte alleen A, dan volgden er gemiddeld vijf beurten. Lachte alleen L, dan had dat gemiddeld vijf beurten tot gevolg. Lachten A en L allebei tijdens de ontmoediging, dan veroorzaakte dat gemiddeld zes beurten. Hieruit kunnen we opmaken dat de meeste beurten werden uitgelokt als geen van de gespreksdeelnemers lachte. Als A en L beiden lachten, werden er meer beurten uitgelokt dan wanneer enkel één van beide lachte. Fragment 26 laat een ontmoediging zien waarbij L en A beiden lachten. A pakt het pakje sigaretten en zet vervolgens de ontmoediging in.

Fragment 26. *Lachen tijdens een ontmoediging (U326: meisjes, actief)*

1	A:	ik ben echt <u>blij</u> dat ik gestopt ben met roken	<i>L. kijkt naar A. maar A. blijft naar beneden kijken.</i>
2			<i>Na afloop van de zin lachen A en L.</i>
3	A:	jij moet dat <u>ook</u> doen	<i>L. kijkt nog steeds naar A. Alleen bij het woord ‘ook’ is er oogcontact, daarna kijkt A. weer weg. Ze glimlachen.</i>
4	L:	ja (.) ik weet het	

In Fragment 26 geeft A in regel 1 de ontmoediging: “Ik ben echt blij dat ik gestopt ben met roken”. In regel 2 lachen zowel A als L hardop om deze ontmoediging. In regel 3 volgt het tweede gedeelte van de ontmoediging: “Jij moet dat ook doen”. Meteen daarna wordt er geglimlacht. L zegt in regel 4 dat ze zich ervan bewust is. Toch

gaat het gesprek nog een tijdje door op roken. In dit geval wordt de ontmoediging dus niet ‘weggelachen’, maar wellicht maakt het lachen het onderwerp iets luchtiger en wordt er om die reden op het topic doorgedaan.

4.5 Topicafsluiting

In deze paragraaf wordt onderzocht op welke manier de afsluiting van het topic ‘roken’ plaatsvond. Gebeurde dit door indirect afkappen, het gesprek laten doodbloeden, concreet afsluiten of omgevingsfactoren? In Tabel 17 worden de verschillende soorten topicafsluiting en hun percentage van voorkomen gepresenteerd.

Tabel 17. *Het percentage van soorten topicafsluiting dat voorkwam*

<i>Afsluiting</i>	<i>(%)</i>
Indirect afkappen	88,0
- Lokale agenda	46,6
- Overige	41,4
Omgevingsfactoren	8,4
Laten doodbloeden	2,4
Concrete topicbeëindiging	1,2

Topics werden in 88 procent van de gevallen op een indirecte manier afgekap. In 46,6 procent van deze gevallen was de lokale agenda de oorzaak. Hier volgde P de vooraf besproken instructies op, dit kwam vooral voor in ontmoediging één: P stelde een vraag volgens het script, bijvoorbeeld: “Heb je er bezwaar tegen als er wordt gerookt?”. Overige gevallen van indirect afkappen waren toe te schrijven aan de volgende factoren: A of L start of hervat de discussie, L of A stelt een persoonlijke vraag, A heeft een gemiste oproep, A snuit haar neus en begint over verkoudheid of A of L leest een vraag voor. In Fragment 27 wordt het topic indirect afgekap door L, die verder wil gaan met het muziekexperiment.

Fragment 27. *Topicafsluiting: indirect afkappen op initiatief van L (U333: meisjes, actief)*

1	A:	ben blij dat ik gestopt ben joh	<i>A. en L. kijken naar beneden</i>
2	L:	ja(h)	<i>L. lacht en kijkt leest op haar formulier</i>
3		hebben jullie dit nummer eerder gehoord	
4	A:	zou je ook moeten doen	<i>A. en L. kijken elkaar niet aan. L. kijkt op haar formulier en gaat er niet op in. A. kijkt ook naar beneden.</i>
5	A:	eehmm (.) ik weet nie	

In Fragment 27 geeft A in regel 1 de ontmoediging. Vervolgens kijken ze beiden naar beneden. In regel 2 zegt L een beetje lacherig “Ja” en leest op haar formulier de eerstvolgende vraag. Het tweede deel van de ontmoediging dat in regel 4 volgt, negeert ze. Ze gaat er niet op in. Als A merkt dat er geen reactie komt, begint zij in regel 5 ook met de muziekvragen. Mogelijk wil L eerst de muziekdiscussie voeren voordat er andere

onderwerpen, zoals roken, aan bod komen. Topicafsluiting door omgevingsfactoren kwam voor in 8,4 procent van de gevallen. Een omgevingsfactor was altijd de pieptoon voor het volgende muziekfragment, met uitzondering van twee gevallen waar geluiden buiten de camper ervoor zorgden dat het gesprek stopte. In 2,1 procent van de gevallen bloedde het gesprek dood: er volgde een lange stilte, waarna er een ander topic werd aangehaald. Het einde van een topic werd in 1,2 procent van de gevallen concreet gemaakt door een van de gespreksdeelnemers.

4.6 Continueerders

In deze paragraaf wordt het gebruik van continueerders tijdens de ontmoedigingen beschreven. Hoe werden continueerders ingezet? Hoe stond het gebruik en de mate van gebruik van continueerders in relatie tot het aantal beurten? Tijdens 25,6 procent van de ontmoedigingen werden continueerders gesignaleerd. In totaal waren dit er 61. Het voorkomen van continueerders in ontmoedigingen varieerde van één tot negen continueerders per ontmoediging. Als gespreksdeelnemers continueerders gebruikten tijdens de ontmoediging, volgde er in 81 procent van de gevallen een gesprek. Net als in voorgaande paragrafen wordt hier met een gesprek bedoeld: vijf beurten of meer. Werden er geen continueerders ingezet, dan volgde er in 33,3 procent van de gevallen een gesprek. Gespreksdeelnemers waren dus meer bereid een gesprek te voeren bij aanwezigheid van continueerders, zie Fragment 28.

Fragment 28. *Continueerders (U388: meisjes, actief)*

1	L:	en soms denk ik van <u>god</u> ik heb mijn al geld uitgegeven	
2		en dan denk je oah zoveel sigaretten	<i>L houdt hand bij hoofd en knijpt ogen dicht bij 'zoveel'</i>
3	A:	uhu	
4	L:	ik ben wel goed eh ik rook niet zo heel vaak	
5		maar wel een pakje per week	
6		want mijn ouders mogen er eigenlijk niet	<i>A laat borrelnootje vallen, L lacht</i>
7	L:	mogen er eigenlijk niet achter komen	
8		want anders willen ze mijn rijbewijs niet betalen	
9	A:	o	
10	L:	dus tot nu toe doe ik het goed	

In Fragment 28 praten A en L over het feit dat het beter is om te stoppen met roken. In regel 1 en 2 vertelt L dat het zonde is van het geld. In regel 3 zet A een continueerder in met als doel L te laten doorpraten. En dat lukt, want in regel 4 vervolgt L haar verhaal. Ze vertelt dat haar ouders niet mogen weten dat zij rookt, omdat zij anders haar rijbewijs niet willen betalen. Hierop zet A in regel 9 opnieuw een continueerder in ("Oh") en met succes, want in regel 10 vervolgt L haar verhaal. Het gesprek gaat nog een tijdje op deze manier door en telt uiteindelijk 23 beurten. In het geval van afwezigheid van continueerders werden er minimaal één tot maximaal 28 beurten uitgelokt. Het gemiddelde hiervan kwam uit op vier beurten per ontmoediging. Als er wél continueerders werden ingezet, werden er minimaal één tot maximaal veertig beurten uitgelokt. Het

gemiddelde hiervan kwam uit op veertien beurten per ontmoediging. Met continueerders werden dus drie keer zoveel beurten uitgelokt dan zonder continueerders, zie Tabel 18.

Tabel 18. *Het aantal beurten dat wordt uitgelokt bij aanwezigheid en afwezigheid van continueerders tijdens de ontmoedigingen*

	Gemiddeld aantal beurten
Continueerders	14,0
Geen continueerders	4,0

Er werd tevens getoetst of het aantal continueerders ook van invloed was op het aantal beurten waaruit het gesprek bestond. Hiervoor maakten we onderscheid tussen één of twee continueerders en drie of meer. Er bleek inderdaad een verschil te bestaan. In de eerste groep, het voorkomen van één of twee continueerders, werden elf beurten uitgelokt terwijl er bij drie of meer continueerders achttien beurten werden uitgelokt.

5. Conclusie

In dit hoofdstuk wordt antwoord gegeven op onze onderzoeksvraag:

“Onder welke omstandigheden (formulering, manier van topicverandering, gebruik van continueerders, aanwezigheid van non-verbale signalen) dragen ontmoediging bij aan het de legitimatie van rookgedrag of het vertellen over stoppogingen door rokende jongvolwassenen?”

- a. **Hoe staat het type ontmoediging (actief vs. passief) in relatie tot de hoeveelheid van vertelling?**
- b. **Hoe staat de sekse van de gespreksdeelnemers in relatie tot de hoeveelheid van vertelling?**

Benford en Gough (2006) beschreven al eerder dat ontmoediging leidde tot het rechtvaardigen van of excuseren voor het ‘ongezonde’ gedrag. En dat is inderdaad het geval in het onderzoek van Harakeh en Vollebergh (in press), na een ontmoediging volgde er dikwijls een (uitgebreid) verhaal van L over roken. In het experiment van Harakeh en Vollebergh (in press) werd het gedrag van L echter niet alleen geëxcuseerd of gerechtvaardigd, er werd méér besproken. Leerlingen vertelden bijvoorbeeld ook over de voordelen van roken, het niet van plan zijn om op korte termijn te stoppen, vrienden en familieleden die roken en hun invloed op hen, blowen, het rookverbod in de horeca, de kosten van sigaretten en het merk sigaretten dat zij roken. Verder stelden zij geregeld vragen aan A over het stoppen met roken (“Hoe lang ben je al gestopt?” en “Was het moeilijk?”). Iets minder dan de helft van A’s ontmoediging leidde uiteindelijk tot een gesprek. Een gesprek definieerden wij als een conversatie bestaande uit vijf of meer beurten. Vijf beurten was volgens ons een redelijke maatstaf, omdat beide gesprekspartners op dat moment ten minste tweemaal aan het woord waren geweest.

Niet in gesprek: weerstand

Gesprekken tussen arts en patiënt hebben overeenkomsten met de gesprekken die voorkomen in dit onderzoek: de gespreksdeelnemers bestaan uit een roker en een niet-roker én het roken wordt ontmoedigd. In de literatuur bleek dat arts-patiënt relaties konden worden verslechterd als huisartsen routinematig adviseerden alle rokers te stoppen met roken (Butler, Pill en Stott, 1998). Uit het onderzoek van Pilnick en Coleman (2003) naar huisarts-patiënt gesprekken bleek dat het weerstand bij patiënten opriep als de huisarts sprak over de negatieve aspecten van roken. Als de patiënt een consult had vanwege een andere reden, nam hij het de huisarts kwalijk als deze het onderwerp ‘roken’ aansneed. Een logische reactie van de patiënt kan zijn het ontwijken van het onderwerp of zwijgen. Het overige deel van A’s ontmoediging leidde uiteindelijk niet tot een gesprek. In dit experiment was blijkbaar een dergelijke situatie gaande: L bevond zich in de camper vanwege het muziekexperiment maar plotseling, uit het niets, werd het rookgedrag aangehaald door A. Het is aannemelijk dat L er, net als de patiënten tijdens het consult bij de huisarts, geen behoefte aan had om op zo’n

moment het rookgedrag te bespreken. Zo kunnen we verklaren dat iets meer dan de helft van de ontmoedigingen niet uitliep op een gesprek. Mogelijk verslechterde de band tussen leerling en leeftijdsgenoot als de leeftijdsgenoot begon te ontmoedigen. In dit onderzoek was dat mogelijk ook een reden dat de meeste ontmoedigingen niet tot een gesprek leidden.

Meisjes: vaker in gesprek dan jongens

Er werd een verschil gevonden in sekse: meisjes waren tijdens het experiment iets vaker in een gesprek verwickeld dan jongens. In de literatuur staat dat vrouwen in meerdere mate dan mannen verbondenheid zoeken in een gesprek (Tannen, 1994) en wij zagen dit terug in onze bevindingen. In dit onderzoek denken wij dat het feit dat meisjes vaker gesprekken voerden over hun rookgedrag mogelijk te verklaren is doordat zij hun gevoelens met A wilden delen om op die manier verbondenheid te creëren. Mannen daarentegen hebben minder de neiging om verbondenheid te zoeken en die neiging werd bevestigd in dit onderzoek. Het leidde ertoe dat zij minder vaak een gesprek voerden. Vrouwen zijn bovendien spraakzamer in privé-situaties met twee of drie gespreksdeelnemers en mannen juist bij zakelijke gelegenheden met meerdere gespreksdeelnemers (Tannen, 1991). In dit onderzoek ging het om gesprekken tussen leeftijdsgenoten, welke worden beschouwd als informele gesprekken. In dit soort gesprekken praten vrouwen doorgaans meer dan mannen. Gezien het feit dat in het experiment een informeel twee-op-twee privégesprek werd gecreëerd, werd op basis van de literatuur verwacht dat meisjes in dit onderzoek ook langere gesprekken voerden dan jongens. En dat bleek inderdaad het geval. Na de ontmoedigingen in de conditie van de meisjes volgden meer beurten dan bij de jongens. We kunnen dus concluderen dat de door Tannen beschreven man-vrouw verschillen ook gelden in deze context: gesprekken tussen leeftijdsgenoten waarin rookgedrag wordt ontmoedigd.

Wij hebben ook gekeken naar het verschil in topicverandering tussen de seksen. In de literatuur (Gaseway Hill, 2008) werd gevonden dat vrouwen vaker connecties legden tussen twee topics (vergelijkbaar met stapsgewijze topicverandering) en mannen meer van topic inserting (vergelijkbaar met plotseling onderwerpverandering). In dit onderzoek bleek dat jongens meestal de touched-off topic strategie hanteerden, zij leidden het nieuwe topic in met behulp van een aanwijzing vooraf, terwijl meisjes naast deze strategie ook veelvuldig gebruik maakten van de plotselinge onderwerpsverandering. Onze bevindingen waren dus tegengesteld aan de literatuur. Mogelijk is dit te verklaren door het verschil in context. Het onderzoek van Gaseway Hill (2008) vond plaats tijdens een politiek campagnedebat, een formele omgeving, terwijl dit onderzoek ging over ontmoedigingen in 'informele' gesprekken.

Passieve ontmoediging lokte meer beurten uit dan actieve

Harakeh en Vollebergh (in press) hebben actieve en passieve ontmoedigingen van elkaar gescheiden. We hebben met behulp van de categorisering aangetoond dat de actieve en passieve ontmoedigingen inderdaad anders geformuleerd waren. Actieve ontmoedigingen waren veelal direct op L's gedrag gericht ("Jij moet ook stoppen"), terwijl passieve ontmoedigingen meestal betrekking hadden op A zelf ("Ik ben gestopt"). Het bleek dus een effectieve onderscheiding. Het actief of passief ontmoedigen van het rookgedrag leidde echter even vaak tot een gesprek. Harakeh en Vollebergh (in press) beschreven dat ontmoedigingen geen toegevoegd

effect hadden op het aantal sigaretten dat de leerling rookte. Hierbij maakte passieve of actieve ontmoediging dus geen verschil. Ook voor het al dan niet uitmonden in een gesprek was het niet van belang of er actief of passief werd ontmoedigd. Het actief of passief ontmoedigen had overigens wél invloed op het aantal beurten dat volgde na de ontmoediging. Er werden gemiddeld meer beurten uitgelokt bij de passieve ontmoediging in vergelijking met de actieve ontmoediging. Enerzijds is dat opvallend, want het was te verwachten dat L zich na een actieve ontmoediging (“Jij moet ook stoppen”) juist meer zou verdedigen dan na een passieve ontmoediging (“Ik ben gestopt”). Een mogelijke verklaring voor het feit dat L zich niet verdedigde was dat hij zich niet aangesproken voelde door de ontmoediging. Een andere mogelijke verklaring was dat L de actieve ontmoediging confronterender vond en zich daardoor aangeslagen voelde. Hij wilde er niet uitgebreid op ingaan om geen gezichtsverlies te leiden.

Formulering: assertief plus assertief meest effectief

In bijna driekwart van de gevallen ontmoedigde A met behulp van assertieven. In overige gevallen zette hij directieven in. Een assertief gecombineerd met een andere assertief lokte gemiddeld twee keer zoveel beurten uit als een combinatie van een assertief met een directief. Het feit dat uit het experiment van Harakeh en Vollebergh (in press) is gebleken dat L minder rookte in aanwezigheid van de niet-rokende A, wees erop dat L zich wel degelijk iets aantrok van het gedrag van A. Het is duidelijk geworden dat ontmoedigingen niet aanzetten tot minder roken, maar we kunnen niet uitsluiten dat deze als confronterend werden opgevat. Mogelijk leidde de assertief plus assertief combinatie tot langere verhalen, omdat deze door L als milder werd opgevat in vergelijking met de directief plus directief combinatie.

Meer beurten bij ontbreken vooraankondiging onderwerp

In bijna alle gevallen verliep de topicverandering die voorafging aan de inzet van de ontmoediging afgebakend. Hierbij kwam het nieuwe topic (roken) spontaan uit de lucht vallen zonder link met eerdere gebeurtenissen. Het kwam zelden voor dat L het topic roken opende en A hierop kon inbreken om het voort te zetten. In tweederde van de gevallen van afgebakende topicverandering werd de touched-off topic strategie gehanteerd. Hierbij werd het onderwerp roken ingebracht vanwege een plotselinge aanleiding of onverwachte inval in het gesprek, denk aan het pakje sigaretten dat tijdens de instructie gevonden werd door A. Een derde van de topicveranderingen werd ingedeeld bij de categorie plotselinge onderwerpverandering. Het nieuwe topic werd in deze gevallen zonder enige aanleiding vooraf of aankondiging ter sprake gebracht. Het gebeurde dikwijls dat A vlak na het muziekfragment uit het niets de ontmoediging inzette. Plotselinge onderwerpsveranderingen leidden twee keer zo vaak tot een gesprek in vergelijking met touched-off topics. Ook werden er door ontmoedigingen die voortkwamen uit plotselinge onderwerpsveranderingen gemiddeld meer beurten uitgelokt. Er kan dus worden geconcludeerd dat het effectiever was om het onderwerp roken zonder vooraankondiging in te brengen. Dit leidde niet alleen vaker tot een gesprek maar ook tot meer beurten. Het gewenste effect, zoveel mogelijk beurten veroorzaken, werd dus vooral bereikt door plotselinge onderwerpsveranderingen. Mogelijk was plotselinge topicverandering geforceerder, was het tegengesteld aan de verwachtingen die men heeft van de loop van het gesprek, en vroeg het daarom meer om reactie. Mogelijk

was het voor L aantrekkelijker om op een onderwerp door te gaan bij een directe, plotselinge confrontatie dan wanneer het onderwerp op semi-natuurlijke wijze werd ingeleid. Een andere mogelijke verklaring voor het verschil is het feit dat P na een touched-off topic doorging met de instructie. Er was in die gevallen niet meer plaats dan voor twee beurten, omdat het gesprek in wording vroegtijdig door P werd afgekapt.

Geen oogcontact levert meer gesprekken op

Rijkschroeff (2009) noemde oogcontact als mogelijke manier om langere antwoorden uit te lokken, maar heeft de invloed in haar onderzoek niet bewezen. In dit onderzoek hebben wij het wederom bestudeerd en wederom niet bewezen. Tijdens iets minder dan de helft van de ontmoedigingen was er oogcontact tussen de gespreksdeelnemers. Afwezigheid van oogcontact was wisselend toe te schrijven aan A, L of P. Meisjes keken elkaar tijdens de ontmoedigingen iets vaker aan dan jongens. Wellicht staat dit in verband met het feit dat meisjes hun gevoelens willen delen en op die manier verbondenheid willen creëren (Tannen, 1991). Het is aannemelijk dat het creëren van verbondenheid gepaard gaat met het maken van oogcontact. Gespreksdeelnemers waren vaker bereid een gesprek te voeren als zij elkaar niet aankeken. Als zij elkaar niet aankeken tijdens de ontmoediging, volgde er in bijna tweederde van de gevallen een gesprek. Als er wél oogcontact was, volgde er slechts in iets meer dan een derde van de gevallen een gesprek. Een verklaring hiervoor kan zijn dat L geconfronteerd werd door de ontmoediging en vervolgens schuldbeust zijn of haar blik afwendde. Echter, bij meisjes leidde de ontmoediging twee keer zo vaak tot een gesprek bij afwezigheid van oogcontact dan bij aanwezigheid. In de ontmoedigingen van de jongens maakte dit niet zoveel verschil. Het schuldgevoel was bij de meisjes wellicht groter. Er werd vaker oogcontact gemaakt bij de actieve ontmoedigingen dan bij de passieve. Mogelijk was dit het geval omdat de actieve ontmoedigingen direct op L's gedrag waren gericht ("Jij moet ook stoppen"), terwijl passieve ontmoedigingen veelal betrekking hadden op A zelf ("Ik ben gestopt"). Kortom: ontmoedigingen waarbij gespreksdeelnemers elkaar niet aankeken lokten gemiddeld meer beurten uit dan ontmoedigingen waarbij wél sprake was van oogcontact. Onze resultaten waren in overeenstemming met Rijkschroeff (2009). Uit haar onderzoek naar exploratie door Marokkaans-Nederlandse jongens in jeugdreclasseringgesprekken, bleek dat non-verbale signalen er niet direct voor zorgden dat er een langer antwoord werd uitgelokt. Wij concluderen dat het elkaar niet aankijken er, vooral bij de passieve ontmoedigingen, zelfs voor zorgde dat er meer werd verteld. Het kan immers veiliger zijn om oogcontact te vermijden in dergelijke confronterende situaties.

Geen gelach: meer beurten

In de literatuur waren, voor zover bij ons bekend was, geen onderzoeken beschikbaar over de eventuele invloed van lachen op het vertellen van verhalen; dit was een reden om het nader te onderzoeken. In tweederde van de gevallen werd er tijdens de ontmoediging gelachen. Meestal werd er hardop gelachen, geglimlacht of gegrijnsd. Na de ontmoediging volgden de meeste beurten als géén van de gespreksdeelnemers lachte. Mogelijk werden deze momenten als serieus bestempeld en werd daarom het gesprek vaker voortgezet en werden de beurten minder vaak 'weggelachen'. Als A en L beide lachten, werden er overigens meer beurten uitgelokt dan wanneer enkel één van beide lachte. Waarschijnlijk werd er een gevoel van saamhorigheid

gecreëerd als er samen werd gelachen waardoor meer beurten ontstonden. Er werd door de meisjes iets vaker gelachen in vergelijking met de jongens. Gespreksdeelnemers lachten vaker bij het geven van een passieve ontmoediging dan bij een actieve ontmoediging. Wellicht voelde L zich aangevallen als hij/zij zo direct werd aangesproken op het rookgedrag (“Jij moet ook stoppen”). Het uitblijven van lachen zorgde ervoor dat er bij de passieve ontmoedigingen meer werd verteld. In de actieve conditie was het juist andersom, het lachen stimuleerde de gesprekken. Als er een actieve (confronterende) ontmoediging werd gegeven, zorgde een lach er wellicht voor dat de sfeer luchtiger werd, zodat er alsnog een gesprek kon ontstaan.

Indirect afkappen: zowel door A als door L

Topicafsluiting gebeurde in de overgrote meerderheid van de gevallen door indirect afkappen. In de helft van deze gevallen was de oorzaak de lokale agenda, waarbij P de vooraf besproken instructies opvolgde. In veel andere gevallen startte of hervatte A of L de discussie over het muziekfragment. Een logische reactie, want L was in de veronderstelling dat het een muziekexperiment was. En L wilde niet dat de muziekdiscussie zou lijden onder de gesprekken over roken. Uit de analyse bleek dat dit voor L vaak een reden was om het gesprek af te kappen. In het onderzoek van Pilnick en Coleman (2003) naar huisarts-patiënt werd iets vergelijkbaars geconcludeerd. Als de patiënt een consult had vanwege een andere kwaal, nam hij het de huisarts kwalijk als deze plotseling over roken begon. In dit experiment werd mogelijk eenzelfde situatie gecreëerd, wat een reden kan zijn dat topics door L werden afgekapt. Het was de taak van A om ervoor te zorgen dat het niet opviel dat ‘roken’ drie keer aan bod kwam. Voor A was dat mogelijk een reden om het gesprek tijdig af te kappen en verder te gaan met de discussie over het muziekfragment.

Continueerders zijn uitlokkers van beurten

In eerder onderzoek constateerde Rijkschroeff (2009) dat continueerders werden ingezet door jeugdreclasserders. Ze dienden als aanmoedigingen om jongens te stimuleren in hun exploratie. Het was echter onduidelijk of er sprake was van een verband tussen het gebruik van continueerders en de hoeveelheid van vertelling. In een onderzoek van Hutchby (2005) stimuleerden continueerders kinderen in therapeutische gesprekken hun verhaal te vertellen. Hiermee werd dus het effect van continueerders op het uitbreiden van beurten bij therapeutische gesprekken bewezen. Wij wilden echter weten of dat ook het geval was in deze context. De resultaten van dit onderzoek waren in overeenstemming met die van Hutchby (2000). In een vierde van de ontmoedigingen werden continueerders ingezet. Ze kwamen meestal voor in de vorm van ‘ja’ of ‘hmhm’. A maakte hier veelvuldig gebruik van met als doel verhalen bij L uit te lokken. Hij was immers geïnstrueerd om zelf weinig te vertellen, maar vooral L te laten praten. Ook L gebruikte continueerders, om te reageren op A. Er kwamen per ontmoedigingen één tot negen continueerders voor. A en L waren vaker met elkaar in een gesprek verwickeld bij aanwezigheid van continueerders. Gesprekken met continueerders bestonden uit drie keer zoveel beurten als gesprekken zonder continueerders. Het aantal continueerders was ook van invloed. Bij het voorkomen van één of twee continueerders werden minder beurten uitgelokt dan bij aanwezigheid van drie of meer continueerders. Echter, dit is een logische uitkomst want: hoe meer beurten er waren, hoe meer kans dat er continueerders in voorkwamen. En hoe uitgebreider de beurten waren, des te

meer plaats er was voor continueerders. Continueerders hebben als doel het gesprek voort te zetten en dragen zoals bewezen daadwerkelijk bij aan de lengte van gesprekken, ook in de huidige context. Als de continueerders in de desbetreffende gesprekken afwezig waren, was het aannemelijk dat het gesprek niet zo lang had geduurd.

6. Discussie

In hun reeds uitgevoerde onderzoek concludeerden Harakeh en Vollebergh (in press) dat ontmoedigingen van peers geen invloed hadden op het rookgedrag van jongvolwassenen. Het ging hierbij om invloed op de korte termijn. Het was niet onderzocht of de ontmoedigingen op de langere termijn van invloed waren op het rookgedrag van de jongere. Wellicht moesten de leerlingen het eerst laten bezinken, voordat het (de intentie van) het gedrag eventueel kon verminderen. Hoewel de ontmoedigingen het rookgedrag dus niet meteen stimuleerden of verminderden, konden deze wél rechtvaardigingen of excuses voor het ‘ongezonde’ gedrag, in dit geval het rookgedrag, teweegbrengen (Benford en Gough, 2006). In dit onderzoek hebben we dat inderdaad gezien. Het huidige onderzoek greep in op de verhalen van jongvolwassenen die voortkwamen uit de ontmoedigingen van peers. In dit conversatieanalytische onderzoek werd de invloed van bepaalde omstandigheden van ontmoedigingen om te stoppen met roken geanalyseerd op de hoeveelheid narratief dat de leerling vertelde over het rookgedrag. Wij kozen ervoor de volgende vier onderdelen te bestuderen waarvan een mogelijke invloed werd verwacht op het al dan niet ontstaan van een verhaal: *formulering*, *topicverandering*, *gebruik van continueerders* en *aanwezigheid van non-verbale signalen*. In de conclusie werden de omstandigheden met betrekking tot de ontmoedigingen die rokers ertoe aanzetten om meer over hun rookgedrag te vertellen beschreven. Ook werd duidelijk welke omstandigheden juist een averechts effect teweegbrachten, bijvoorbeeld de afwezigheid van continueerders. In vervolgonderzoek waarbij jongvolwassenen hun rookgedrag legitimeren kan rekening worden gehouden met deze omstandigheden. Mogelijk worden er met behulp van bepaalde strategieën meer verhalen ‘ontlokt’ bij jongvolwassenen, waarmee een beter inzicht verkregen kan worden in hun visie op roken. Met een completer beeld van de gedachten van de jongvolwassene omtrent roken, kunnen in de toekomst passender interventies worden ontwikkeld. Wij streven ernaar zo een stap dichterbij het uiteindelijke doel te komen: het rookgedrag onder jongeren en jongvolwassenen terugdringen.

Een sterk punt van dit onderzoek was dat twee onderzoekers onafhankelijk van elkaar de data in categorieën hebben ondergebracht. Hiermee werd de kans op subjectiviteit van de onderzoeker tijdens het scoren sterk verkleind. Het onderzoeksmateriaal was bovendien op zorgvuldige wijze samengesteld. Er was 29 keer een ruime hoeveelheid aan videomateriaal volgens het dramaturgisch model getranscribeerd. Door de notatieconventies van Gail Jefferson te hanteren, werd naast het vastleggen van de belangrijkste interactionele details zo zorgvuldig mogelijk weergegeven wat de gespreksdeelnemers zeiden en op welke manier ze dat zeiden.

Kenmerkend voor conversatieanalytisch onderzoek is dat de gevonden patronen in gesprekken slechts geldig zijn voor de betreffende context. Het zijn meestal alledaagse gesprekken die worden geanalyseerd. Gesprekken die ontstaan uit natuurlijk voorkomende gebeurtenissen. En dat geldt ook voor het huidige onderzoek. Er werd een zo natuurlijk mogelijke situatie gecreëerd door leerlingen te koppelen aan peers en zo verhalen over het rookgedrag uit te lokken.

Een beperking van het onderzoek waren de kleine condities waarin de proefpersonen waren ingedeeld. Hoewel er interessante verschillen in geslacht en conditie (actieve en passieve ontmoediging) werden gevonden op het al dan niet ontstaan van gesprekken, is de geldigheid hiervan te betwisten. Het is niet onmogelijk dat de resultaten veranderen bij aanwezigheid van meer proefpersonen per conditie.

Suggesties voor vervolgonderzoek

In het huidige onderzoek is nog maar een fractie onderzocht van wat er allemaal mogelijk is met het materiaal dat wij tot onze beschikking hadden. In het theoretisch kader werd het onderzoek van Muntigl en Zabala (2008) aangehaald, daar wilden wij in deze discussie nog enige aandacht aan schenken. Zij onderzochten interactionele middelen die gebruikt werden door therapeuten om cliënten uitgebreide beurten uit te lokken. Uit het onderzoek is gebleken dat het *niet* spreken in therapeutische settings een krachtig hulpmiddel kon zijn voor het uitlokken van uitgebreide reacties van cliënten. Rijkschroeff (2009) deed eenzelfde ontdekking. Zij deed onderzoek naar exploratie door Marokkaans-Nederlandse jongens in jeugdreclasseringgesprekken en concludeerde dat het gesprek onder andere op gang werd gehouden door middel van informatieve vragen en *stiltes*. In het huidige onderzoek werden stiltes niet bestudeerd, maar deze kunnen blijkbaar bijzonder interessant zijn in combinatie met beurtuitlokking. Het is daarom een aanbeveling voor vervolgonderzoek om de stiltes in deze gesprekken te bestuderen.

Bibliografie

- Avenevoli S. en Merikangas, K.R. (2003). Familial influences on adolescent smoking. *Addiction* 2003;98:1-20.
- Abdullah, A.S. en Ho, W.W. (2006). What Chinese adolescents think about quitting smoking: a qualitative study. *Subst Use Misuse* 2006, 41:1735-43
- Benford R. en Gough, B. (2006). Defining and defending 'unhealthy' practices: A discourse analysis of chocolate 'addicts' accounts. *J Health Psychol* 2006;11:427-440.
- Bucholtz (Eds.), *Gender articulated: Language and the socially constructed self* (pp. 25–50). New York: Routledge.
- Butler, C.C. et. al. (1998). Qualitative study of patients' perceptions of doctors' advice to quit smoking: implications for opportunistic health promotion. *BMJ (Clinical research ed.)* 1998;316(7148):1878-81.
- Coleman, T. et. al. (2000). Factors influencing discussions of smoking between general practitioners and patients who smoke: a qualitative study. *British Journal of General Practice*, 50(452), 207-210.
- Dijk, F. et. al. (2005). Adolescents' views on smoking, quitting and health education. *Health Educ* 2007;107:114–25.
- Elhorst, J. (2006). 'Wat zeg jij als ik dit zeg?' Een kwalitatief onderzoek naar de uitingen en de reacties daarop tijdens het 'denkadviseren'. *Universiteit Utrecht: Masterscriptie Communicatiestudies*.
- Gasaway Hill, M. L., (2008). Staying on topic, changing the topic: Language and gender in the 1995 Louisiana governor's race. *The Social Science Journal* 45, 296-311.
- Harakeh, Z. (2006). Adolescents as Chameleons? Social-environmental Factors Involved in the Development of Smoking. Print Partners Ipskamp: Nijmegen.
- Harakeh, Z. et al. (2010). The Relations Between Parents' Smoking, General Parenting, Parental Smoking Communication, and Adolescents' Smoking. *J Res Adolesc* 20 (2010), pp. 140–165.
- Harakeh, Z. en Vollebergh, A.M. (in press). Actions speak louder than words: An experiment on the impact of peers discouraging young adult smoking. *Nog niet uitgegeven*.
- Houtkoop-Steenstra, J.P. en Koole, A.J. (2005). Handleiding voor het transcriberen van mondelinge interacties. *Universiteit Utrecht: Vakgroep Nederlands*
- Houtkoop-Steenstra, J.P. en Koole, A.J. (2000) *Taal in Actie. Hoe mensen communiceren met taal*. Bussum: Coutinho 14
- Hutchby. (2005) Children's talk and social competence. *Children en Society*, Jan2005, Vol. 19 Issue 1, p66-73, 8p; DOI: 10.1002/CHI.858.7
- Jellinek (2011) *Tabak*. http://www.jellinek.nl/informatie_en_advies/vraag_en_antwoord/tabak/?t=13 (20Juli.2011).
- Lakoff, R. (1995). Cries and whispers: The shattering of the silence. In K. Hall en M.

- Lantz P.M., en Jacobson, P.D. (2000). Warner KE, Wasserman J, Pollack HA, Berson J, Ahlstrom A: Investing in youth tobacco control: A review of smoking prevention and control strategies. *Tob Control* 2000;9:47-63.
- Luijckx, M. (2008). >Ik doe het even ZO ↓ < (.) ja ↑? Een kwalitatief onderzoek naar de relatie tussen de syntactische vormgeving van een voorstel en de manier waarop er op het voorstel wordt gereageerd. Universiteit Utrecht: *Masterscriptie Communicatiestudies*
- Mazeland, H. (2008) Inleiding in de conversatieanalyse. Bussum: Coutinho
- Michell, L. en West, P. (1996). Peer pressure to smoke: the meaning depends on the method. *Health Education Research*, 11, 39–49
- Muntigl, P. en Hadic Zabala, L. (2008). Expandable answers: How clients get prompted to say more during psychotherapy. *Research on Language and Social Interaction*, 41 (2), 187-226.
- Nationaal Kompas (2011) *Leefstijl, hoeveel mensen roken?*
<http://www.nationaalkompas.nl/gezondheidsdeterminanten/leefstijl/roken/hoeveel-mensen-roken/> (16Juni.2011).
- Orbach, Y. en Lamb, M.E. (2000). Enhancing children's narratives in investigative interviews. *Child Abuse en Neglect* 24, pp. 1631–1648.
- Pilnick en Coleman (2003). "I'll give up smoking when you get me better." Patients' resistance to attempts to topicalise smoking in GP consultations'. *Social Science and Medicine* 57: 135-45
- Rijkschroeff, A. (2009). Zwijgen is zilver, spreken is goud. Onderzoek naar exploratie door Marokkaans-Nederlandse jongens in jeugdreclasseringgesprekken. *Universiteit Utrecht: Masterscriptie Communicatiestudies*
- RIVM (2011) *Wat zijn de mogelijke oorzaken van roken?*
<http://www.nationaalkompas.nl/gezondheidsdeterminanten/leefstijl/roken/wat-zijn-de-mogelijke-oorzaken-van-roken/> (25Juli.2011).
- Stivoro (2011). *Hoeveel mensen roken?*
http://www.stivoro.nl/Voor_volwassenen/Feiten___Cijfers/Hoeveel_mensen_roken_/index.aspx (25Juli.2011).
- Tannen, D. (1991) *Je begrijpt me gewoon niet, hoe vrouwen en mannen met elkaar praten.*
- Tannen, D. (1993). *Gender and conversational interaction.* New York: Oxford University Press.
- Urberg, K. A. et al. (1990). Peer influence in adolescent cigarette smoking. *Addict Behav* 1990;15:247-255.